

ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ

Кафедра психології

На правах рукопису

СЛІСАРЕНКО ЮЛІЯ ЮРІЇВНА

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЇ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ
У МОЛОДІ

Спеціальність 053 Психологія
(код) (назва спеціальності)

Освітня програма Психологія
(назва)

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра

Науковий керівник:

Григорук М. М. проф.
Сидоренко О. А.

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол засідання кафедри

№ 10 від 15.01.2024

Завідувач кафедри психології

Людмила ПРИСНЯКОВА

(підпис)

(Ім'я, ПРІЗВИЩЕ)

Нормоконтроль
Наталія СЕРГІЄНКО
Дніпро, 2024

ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

Кафедра психології
Освітній ступінь кваліфікаційний рівень бакалавра
Спеціальність Психологія
Освітня програма 053 Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри психології

(підпис кафедри)

Людмила ПРИСНЯКОВА

(підпис)

12.02.2024

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

СЛІСАРЕНКО ЮЛІЯ ЮРІІВНА

(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

1. Тема роботи Дослідження психології життєвих цінностей у молоді

2. Науковий керівник д.психол.н., проф. Федорко В.А.

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

3. Строк подання роботи на кафедру 12.02.2024р

4. Мета кваліфікаційної роботи полягає в теоретичному та емпіричному вивченні системи життєвих цінностей сучасної молоді, з аналізом психологічних особливостей їх формування та визначенням впливу соціокультурного середовища на цей процес.

5. Завдання випускної кваліфікаційної роботи:

- 1) Провести аналіз наукової літератури для уточнення теоретичних підходів до вивчення життєвих цінностей молоді.
- 2) Застосування та порівняння різних емпіричних методів для вивчення системи цінностей у молоді.
- 3) Аналіз отриманих результатів та узагальнення для визначення основних тенденцій та закономірностей.
- 4) Проаналізувати можливі напрямки для ефективного розвитку системи ціннісно-смыслового сприйняття молоді.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

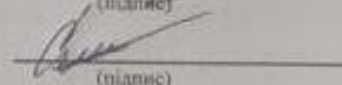
№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми та формулювання проблеми: Ознайомлення зі списком літературних джерел. Аналіз релевантних досліджень та літератури.	вересень	виконано
2.	Етап проведення дослідження: Визначення методології та інструментів дослідження. Розробка структурованих питань та анкети. Збір даних серед підлітків. Аналіз та обробка отриманих даних.	жовтень	виконано
3.	Висновки та їх інтерпретація: Формулювання висновків на основі аналізу даних. Інтерпретація результатів дослідження. Порівняння з результатами попередніх досліджень..	Жовтень-листопад	виконано
4.	Написання тексту кваліфікаційної роботи: Складання структури роботи (вступ, розділи, висновки). Написання основного тексту.	Листопад-грудень	виконано
5.	Оформлення та написання роботи:	Грудень-	виконано

	Редагування та корекція тексту. Вставка таблиць, діаграм, графіків. Виправлення стилістичних та граматичних помилок.	січень	/
6.	Завершення роботи: Передзахист. Перегляд та остаточне редагування. Підготовка пояснювальної записки та презентації.	Січень - лютий	виконано
7.	Захист кваліфікаційної роботи	Лютий	виконано

Науковий керівник

(підпис)

Здобувач вищої освіти

(підпис)

Дата видавання завдання 16.09.2023

АНОТАЦІЯ

Слісаренко Ю. Ю. Дослідження психології життєвих цінностей у молоді/ Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «бакалавр» за спеціальністю 053 «Психологія» (освітньо-професійна програма «Психологія»). ВНПЗ ДГУ, Дніпро, 2024.

Обсяг кваліфікаційної роботи 87 сторінок. Мета полягає в теоретичному та емпіричному вивченні системи життєвих цінностей сучасної молоді, з аналізом психологічних особливостей їх формування та визначенням впливу соціокультурного середовища на цей процес.

Основними завданнями дипломної роботи є:

- Провести аналіз наукової літератури для уточнення теоретичних підходів до вивчення життєвих цінностей молоді.

- Застосування та порівняння різних емпіричних методів для вивчення системи цінностей у молоді.

- Аналіз отриманих результатів та узагальнення для визначення основних тенденцій та закономірностей.

- Проаналізувати можливі напрямки для ефективного розвитку системи ціннісно-сміслового сприйняття молоді.

Об'єктом дослідження є - життєві цінності сучасної молоді в умовах соціокультурних змін.

У кваліфікаційній роботі вивчаються життєві цінності сучасної української молоді в умовах соціокультурних змін. Проведено теоретичний аналіз наукових досліджень з даної тематики, а також емпіричне дослідження, яке включало в себе застосування психодіагностичних методик.

У результаті дослідження було встановлено, що для молоді найважливішими цінностями є життя та здоров'я родичів і близьких; підтримка, любов, кохання, взаємоповага, свобода та людяність; саморозвиток, рух, досвід; а також власне життя та здоров'я. Ці цінності відіграють важливу роль у формуванні життєвих орієнтацій молоді, а також у її соціальній адаптації.

Також було виявлено, що молодь відчуває тривогу та занепокоєння через війну, яка триває в Україні. Це впливає на її ціннісні орієнтації, зокрема, надає більшого значення цінностям безпеки та стимуляції.

У висновках роботи обговорюються основні результати дослідження та їх значення для подальших досліджень у даній галузі.

Ключові слова: життєві цінності; ціннісні орієнтації; смисл життя; молодь; соціокультурні зміни; тривога; занепокоєння.

Список публікацій здобувача: Слісаренко Ю. Ю. «Життєві цінності сучасної української молоді в умовах соціокультурних змін» (ст.665-669) // Modern research in science and education. Proceedings of the 5th International scientific and practical conference. BoScience Publisher. Chicago, USA. 2024. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/v-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modern-research-in-science-and-education-11-13-01-2024-chikago-ssha-arhiv/>.

ABSTRACT

Slisarenko Yu. Yu. Study of the psychology of life values in young people/ Qualification work for obtaining a bachelor's degree in specialty 053 "Psychology" (educational and professional program "Psychology"). VNPZ DSU, Dnipro, 2024.

The volume of the qualification work is 87 pages. The goal is a theoretical and empirical study of the system of life values of modern youth, with an analysis of the psychological features of their formation and determination of the influence of the sociocultural environment on this process.

The main tasks of the thesis are:

- Conduct an analysis of scientific literature to clarify theoretical approaches to the study of life values of young people.

- Application and comparison of various empirical methods for studying the value system of young people.

- Analysis of the obtained results and generalization to determine the main trends and regularities.

- Analyze possible directions for the effective development of the value-meaning perception system of young people.

The object of the study is the life values of modern youth in the conditions of socio-cultural changes.

The qualification work studies the life values of modern Ukrainian youth in the conditions of socio-cultural changes. A theoretical analysis of scientific research on this topic was carried out, as well as an empirical study, which included the use of psychodiagnostic methods.

As a result of the research, it was established that the most important values for young people are the life and health of relatives and loved ones; support, love, affection, mutual respect, freedom and humanity; self-development, movement, experience; as well as your own life and health. These values play an important role in shaping the life orientations of young people, as well as in their social adaptation.

It was also found that young people feel anxious and worried because of the ongoing war in Ukraine. This affects her value orientations, in particular, she gives

more importance to the values of security and stimulation.

The conclusions of the work discuss the main results of the study and their significance for further research in this field.

Keywords: life values; value orientations; meaning of life; young; sociocultural changes; anxiety; concern.

List of publications of the recipient: Slisarenko Yu. "Life values of modern Ukrainian youth in conditions of socio-cultural changes" (art. 665-669) // Modern research in science and education. Proceedings of the 5th International scientific and practical conference. BoScience Publisher. Chicago, USA. 2024. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/v-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modern-research-in-science-and-education-11-13-01-2024-chikago-ssha-arhiv/> .

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	10
ВСТУП.....	11
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ.....	15
1.1. Основні методологічні засади аналізу проблеми життєвих цінностей..	15
1.2. Структура, роль та фактори формування життєвих цінностей.....	26
1.3. Формування ціннісних орієнтацій у сучасній молоді: психологічний підхід.....	34
Висновки до 1 розділу	43
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ: ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ	45
2.1. Організація і методи дослідження.....	45
2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження.....	52
2.3. Рекомендації для гармонізації ціннісно-смиислової сфери студентів	72
Висновок до 2 розділу.....	81
ВИСНОВКИ	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	88
ДОДАТКИ.....	Ошибка! Закладка не определена.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЗВО – заклад вищої освіти

ВСТУП

Актуальність дослідження. Радикальні зміни, які відбуваються у нашій країні, мають значний вплив на всіх її громадян, зокрема на сучасну українську молодь. На одному полюсі виявляються тенденції до загального гуманізму суспільства й освіти, спрямованих на формування гармонійних, комплексних особистостей. З іншого боку, Україна перебуває в стані військового конфлікту, що безперечно має кардинальний вплив на ціннісно-сміслову сприйняття молодих людей та загальний розвиток їхніх особистостей. Війна є одним з найважливіших соціальних факторів, які впливають на формування цінностей молоді. Вона може призвести до зміни цінностей у молоді в наступних напрямках: зростання цінності життя та безпеки; зростання цінності свободи та незалежності; зростання цінності патріотизму та любові до Батьківщини.

Це обставина, яка вимагає більш глибокого вивчення особливостей формування системи життєвих цінностей у сучасній молоді. Вона є важливою основою для вибору подальших стратегій поведінки та регулювання особистісної діяльності.

Оскільки життєві цінності є ключовою психологічною характеристикою особистості, значна кількість наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних учених була присвячена аналізу їх впливу на суспільні та особистісні цінності. Вчені, такі як І. Бех, М. Бліхар, М.Боришевський, Л. Виготський, С. Гусаківська, З. Карпенко, Г. Костюк, А.Очеретяний, Г. Радчук, С. Рубінштейн, А. Титаренко, Д.Узнадзе, Н. Яремчук, а також А.Адлер, В. Вундт, К. Левін, А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс, Дж.Роттер, В. Франкл, Е. Фромм та інші, присвятили свої дослідження психологічним аспектам понять «цінність» та «сенс». В Україні дослідженнями в цьому напрямку займалися такі науковці, як: І. Андрійчук, яка вивчала вплив війни на формування цінностей у молоді на прикладі Донбасу; Н. Шевченко, яка вивчала вплив війни на формування цінностей у молоді в Києві; О. Гавриш, яка вивчала вплив війни на формування цінностей у молоді у Львові. Ці дослідження показали, що війна справляє

значний вплив на формування цінностей у молоді. Вона може призвести до зміни цінностей у молоді в різних напрямках.

Особливості змісту та структури цінностей, а також чинники, які впливають на їх розвиток, були вивчені зарубіжними науковцями, такими як А. Фурман, В. Мицько та інші. Ці цінності визначаються як фактор особистісного розвитку, ключовий елемент у формуванні готовності до професійних завдань та інші аспекти. Вітчизняні дослідження, такі як ті, що провели І. Андрійчук, Н. Шевченко, також розглядали становлення та розвиток самосвідомості.

Таким чином, в глибині сучасних умов набуває важливості поглиблене вивчення психологічних особливостей цінностно-сислової сфери, що послугувало метою вибору теми нашого наукового дослідження.

Об'єкт дослідження - життєві цінності сучасної молоді в умовах соціокультурних змін

Предмет дослідження - психологічні аспекти формування та виявлення життєвих цінностей серед сучасної української молоді.

Мета - полягає в теоретичному та емпіричному вивченні системи життєвих цінностей сучасної молоді, з аналізом психологічних особливостей їх формування та визначенням впливу соціокультурного середовища на цей процес.

Гіпотеза дослідження: полягає в тому, що життєві цінності та рівень суб'єктивного контролю сучасних молодих людей взаємопов'язані.

Завдання дослідження:

1) Провести аналіз наукової літератури для уточнення теоретичних підходів до вивчення життєвих цінностей молоді.

2) Застосування та порівняння різних емпіричних методів для вивчення системи цінностей у молоді.

3) Аналіз отриманих результатів та узагальнення для визначення основних тенденцій та закономірностей.

4) Проаналізува можливі напрямки для ефективного розвитку системи ціннісно-смиислового сприйняття молоді.

Метод дослідження:

Для досягнення поставленої мети та виконання завдань дослідження будуть використані такі методи:

Теоретичні методи: аналіз наукової літератури, синтез та узагальнення результатів досліджень

Емпіричні методи: Емпіричний компонент дослідження включав в себе застосування психодіагностичних методик для вимірювання життєвих цінностей та рівня суб'єктивного контролю серед сучасної молоді. Зокрема, була використана методика Ш. Шварца PVQ «Портрет цінностей» для вивчення цінностей особистості, а також опитувальник «Рівень суб'єктивного контролю» (РСК) Дж. Роттера. Щоб детально проаналізувати конструкт «сенса життя», застосовано метод семантичного диференціалу, розроблений Д. Панфіловим. Крім того, для отримання глибших інсайтів щодо сприйняття життєвих цінностей респондентами, застосовано «Метод незавершених речень», де їм пропонувалося продовжити фразу.

Результати дослідження піддавалися статистичній обробці за допомогою різноманітних методів, таких як порівняння середніх значень, вивчення відсоткових співвідношень та аналіз лінійної кореляції. Всі розрахунки здійснювалися за допомогою пакету прикладних комп'ютерних програм для обробки табличних даних, зокрема, Microsoft Excel XP.

Наукова новизна: Розкриття та аналіз особливостей та тенденцій у формуванні ціннісних орієнтацій студентської молоді в контексті воєнного конфлікту, виявлення нових аспектів впливу воєнного конфлікту на ціннісну сферу молоді.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що ми ретельно проаналізували та систематизували наукові дані та концепції, які вже існують у психолого-педагогічній літературі. Це дозволило нам краще розібратися в феномені життєвих цінностей, ціннісних орієнтацій та сфери цінностей та

смислів. В результаті отримали більш глибоке розуміння того, які життєві цінності та смисли є характерними для молодого покоління в сучасному світі.

Практичне значення роботи: результати роботи можуть бути використані: для розробки ефективних програм соціальної та освітньої роботи з молоддю; допомогти молодим людям краще зрозуміти себе та свої цінності; для розробки освітніх програм, які сприятимуть формуванню ціннісних орієнтацій, необхідних для життя в умовах демократії та миру.

Апробація отриманих результатів. Отримані результати були апробовані: Слісаренко Ю. Ю. «Життєві цінності сучасної української молоді в умовах соціокультурних змін» (ст.665-669) // Modern research in science and education. Proceedings of the 5th International scientific and practical conference. BoScience Publisher. Chicago, USA. 2024. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/v-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modern-research-in-science-and-education-11-13-01-2024-chikago-ssha-arhiv/>.

База дослідження: Дослідження проводилося дистанційно з використанням онлайн-опитування. У дослідженні взяли участь 50 осіб здобувачів вищої освіти за різними спеціальностями (психолог, психолог-консультант, та ін) з різних областей України таких як: Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Харківська, тощо.

Структуру кваліфікаційної роботи: Кваліфікаційна робота складається зі вступу, 2 розділів, 6 підрозділів, висновків, переліку посилань, який налічує 69 джерел, та 3 додатків. Обсяг основної частини кваліфікаційної роботи становить 87 сторінок». Вказати кількість сторінок основного тексту, який складається лише з пронумерованих сторінок зі вступом, розділами, висновками, без урахування переліку посилань та додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

1.1. Основні методологічні засади аналізу проблеми життєвих цінностей

Війна в Україні, яка почалася у 2022 році, призвела до значних змін у ціннісних орієнтаціях молоді. Ці зміни проявляються в зростанні цінності життя та безпеки, свободи та незалежності, патріотизму та любові до Батьківщини. Значні політичні та соціально-економічні зміни, які відбулися в Україні протягом другого десятиліття XXI століття, разом із потребою захищати державну незалежність та розбудовувати систему державних інституцій, сприяли змінам у структурі життєвих цінностей молоді. Ці трансформації наростали протягом останніх років і досягли свого піку під час війни з російськими окупантами.

Вивчаючи ціннісні установки студентської молоді України, М. Бліхар вказує на те, що існуюча ціннісна система, яка функціонувала протягом багатьох десятиліть, втратила свою стійкість. Нова система ціннісних орієнтацій формується суперечливо та повільно. Характерною особливістю цього процесу є те, що він розгортається за межами чітко визначених рамок ціннісних орієнтирів. Відсутність таких орієнтирів призводить до "розмитості" моральних принципів. Зазначається, що жодне суспільство, особливо молоде, яке формує своє майбутнє, не може обійтися без чітких цінностей. [8; 11; 13]. Дослідження М. Бліхара, показало, що довоєнна ціннісна система молоді була зруйнована. Натомість формується нова ціннісна система, яка характеризується суперечливістю та повільним темпом розвитку. Цей процес відбувається поза чітко визначеними рамками ціннісних орієнтирів, що призводить до «розмиття» моральних принципів.

Ці зміни мають важливі наслідки для молоді та суспільства в цілому. Вони вимагають від молоді нових адаптаційних механізмів та сприяють формуванню нового типу особистості, яка здатна до самостійного прийняття рішень та відповідального ставлення до власного життя та майбутнього країни.

Проблема ціннісних орієнтацій особистості та суспільства є однією з найактуальніших у сучасній психології та соціології. Її вивченню присвячено роботи вітчизняних і зарубіжних науковців, які розглядають природу, сутність, особливості становлення і трансформації, а також методи вивчення ціннісних орієнтацій.

Процеси формування, перетворення та методи вивчення ціннісних орієнтацій у суспільстві детально аналізувалися провідними науковцями, такими як Л. Божович, О. Горбань, Л. Добровольська, О. Злобіна, К. Коник, Т. Купрій, Л. Овсянкіна, С. Резнік, С. Рубінштейн, В. Тихонович, І. Третьякова, В. Франкл та інші. Крім цього, К. Клакхон, А. Ловерджоя, А. Маслоу, К. Морріс, Н. Решер, І. Оллпорт, Ш. Шварц та інші науковці досліджували структуру та ієрархію ціннісних орієнтацій.

Останнім часом питання ціннісних орієнтацій молоді були глибоко вивчені такими науковцями, як І. Бех, М. Бліхар, Т. Бутківська, Є. Головаха, М. Євтух, П. Ігнатенко, О. Зазимко, В. Кавалеров, Т. Подольська, А. Ручка, Л. Сокурянська та інші.

Особлива увага була приділена аналізу особливостей цінностей, ціннісних орієнтацій та життєвих цінностей у період юнацького віку як вияву формування особистості. Спеціалізовані праці О. Бобренко, О. Сафіна та інших дослідників детально розглядають ці питання з психологічного аспекту.

Також значущим є вивчення взаємозв'язку між ціннісними орієнтаціями та проблемами активності особистості, що було проведено О. Подольською [43]. А. Кавалеров розглядав сутність та різні підходи до класифікації цінностей і ціннісних орієнтацій [23]. Е. Носенко та Н. Фролова акцентували увагу на психологічних аспектах процесу трансформації ціннісних орієнтацій

молоді [35]. Ці дослідження сприяють більш глибокому розумінню формування ціннісних орієнтацій та їх впливу на поведінку та розвиток особистості.

Ціннісно-смилова сфера особистості – це система цінностей, переконань, ідеалів, що визначають спрямованість особистості, її ставлення до себе, інших людей, світу в цілому. Ціннісно-смилова сфера особистості формується в процесі соціалізації та розвитку особистості, і вона постійно змінюється під впливом соціальних, культурних та особистісних факторів.

Мотивна сфера особистості – це система мотивів, що визначають поведінку та діяльність особистості. Мотиви – це спонукальні сили, які штовхають особистість до дії. Вони можуть бути матеріальними, духовними, соціальними тощо.

Світоглядна структура свідомості – це сукупність поглядів, переконань, ідей людини про світ, своє місце в ньому. Світогляд формує ставлення людини до світу, інших людей, себе.

Згідно з думкою С. Бикової та А. Чистякова, ціннісно-смилова сфера особистості є ядром особистості, оскільки вона визначає її спрямованість, мотивацію, ставлення до світу [5;6]. Ціннісно-смилова сфера особистості є неповторною, оскільки вона формується в процесі індивідуального досвіду особистості.

Враховуючи погляди А. Адлера, дослідники розглядають ціннісно-смилову сферу як складову саморегуляції, що включає такі аспекти:

Ціннісні орієнтації – підстави, за якими юнак «вибудовує» об'єкти, суб'єкти, події за ступенем їх значущості. Вони визначають спрямованість особистості, її ставлення до себе, інших людей, світу в цілому. Ціннісні орієнтації формуються в процесі соціалізації та розвитку особистості, і вони постійно змінюються під впливом соціальних, культурних та особистісних факторів.

- Особистісні смисли – індивідуалізоване відображення справжнього ставлення особистості до тих об'єктів, заради яких розгортається її діяльність,

усвідомлюване як «значення для мене». Особистісні смисли визначають цінність тих об'єктів, заради яких людина діє. Вони формуються в процесі взаємодії особистості з навколишнім світом, і вони постійно змінюються під впливом життєвих обставин.

- Спрямованість особистості – це система стійких спонукань юнака (що він хоче, до чого прагне, так чи інакше розуміючи світ, суспільство; чого уникає, проти чого готовий боротися). Спрямованість особистості формується під впливом ціннісних орієнтацій і особистісних смислів.

- Репертуар референтних груп – це соціальна група, яка служить для юнака своєрідним стандартом, системою відліку для себе та інших, джерелом формування соціальних норм і ціннісних орієнтацій. Репертуар референтних груп впливає на формування ціннісних орієнтацій і особистісних смислів [5].

Отже, ціннісно-смілова сфера особистості – це складна система, яка включає в себе такі компоненти. Ці компоненти взаємопов'язані між собою і визначають спрямованість особистості, її ставлення до себе, інших людей, світу в цілому.

Таким чином, для ефективного вивчення нашого наукового дослідженням необхідно точно розуміти поняття «цінність», «ціннісні орієнтації», «життєві цінності» та «смисли» в контексті особистості. Розглянемо основні характеристики цих термінів та їх взаємозв'язок.

Відповідно до М. Бліхара, «цінність» - це все, що важливе, цінне та значуще для конкретної людини. Такий світ цінностей включає в себе область культури, духовної сфери, моральної свідомості та особистісних оцінок [9, с. 119].

За словами С. Сосніхіної, обґрунтовується важливість виокремлення цінностей як базових складових свідомості через їхню роль у вираженні загальної оцінно-імперативної спрямованості на досягнення мети. Цінності в собі вбирають систему особистісних смислів, які формують «ціннісно-смілову сферу особистості». Вони також є сполучною ланкою між

свідомістю та поведінкою, втілюючись у реальних вчинках та взаємодіях [53, с. 69].

Дослідники В. Гаврилук та Н. Трикоз вбачають, що визначення поняття «цінність» мають деякі загальні ознаки або характеристики [17]. По-перше, всі вони підкреслюють, що цінність – це те, що має значення для людини, що є для неї важливим. По-друге, цінності можуть бути матеріальними, духовними, соціальними тощо [14]. По-третє, цінності відіграють важливу роль у житті людини, визначаючи її спрямованість, мотивацію, поведінку та діяльність [54].

Однак, існують і певні відмінності між дефініціями. Так, деякі дослідники (наприклад, В. Ядов) розглядають цінності як об'єктивні явища, які існують незалежно від свідомості людини [63]. Інші дослідники (наприклад, С. Сосніхіна) вважають, що цінності є суб'єктивними явищами, які створюються людиною.

В. Гаврилук і Н. Трикоз вважають, що цінності є об'єктивно-суб'єктивними явищами. Вони обґрунтовують свою точку зору тим, що цінності мають об'єктивну основу в реальності, але вони стають цінностями тільки тоді, коли сприймаються і приймаються людиною [17].

Вчені також вказують на те, що цінності є багатогранними явищами. Вони мають такі характеристики, як [17; 54; 63]: значення – те, що цінність означає для людини; вартість – те, що цінність коштує для людини; доцільність – те, наскільки цінність відповідає потребам і інтересам людини; доступність – те, наскільки цінність доступна для людини.

Ці характеристики дозволяють більш повно зрозуміти сутність цінностей і їх роль у житті людини.

Визначаючи термін «цінності», М. Рокіч описує його як стійке переконання у тому, що конкретний спосіб поведінки чи завершення існування мають важливе значення для особистості, в контрасті до протилежних або альтернативних варіантів. Це визначення підкреслює такі основні характеристики цінностей: стійкість – цінності є відносно стійкими і не змінюються легко; переконання – цінності є переконаннями, тобто вони

базуються на усвідомленому виборі людини; персональний характер – цінності мають особистий характер, тобто вони є значущими для конкретної людини; оцінний характер – цінності мають оцінний характер, тобто вони визначають, що є важливим і цінним для людини [70].

М. Рокіч також виділяє два основних види цінностей: цінності-цілі – це цінності, які визначають кінцеві цілі життя людини; цінності-кошти – це цінності, які визначають засоби досягнення цілей життя людини [70].

Ці два види цінностей взаємопов'язані і доповнюють один одного. Цінності-цілі визначають загальний напрямок життя людини, а цінності-кошти допомагають людині досягти цих цілей.

Визначення Рокіча є одним з найбільш поширених у сучасній психології. Воно дає широке розуміння цінностей і дозволяє вивчати їх у різних аспектах.

На думку Р. Сопівника, цінності особистості є сталими орієнтаціями, які визначають сутність особистості та впливають на її поведінку. Він розглядає цінності як світоглядну орієнтацію людини, уявленнями, які склалися в тій чи іншій культурі про ідеал, моральність, добро, красу [51].

Сопівник виділяє такі основні характеристики цінностей особистості: стійкість – цінності є відносно стійкими і не змінюються легко; оцінний характер – цінності мають оцінний характер, тобто визначають, що є важливим і цінним для людини; мотиваційна функція – цінності є мотивами поведінки людини; орієнтаційна функція – цінності визначають спрямованість поведінки людини⁴; символічна функція – цінності є символами, які відображають ідеали та цінності суспільства.

Психологи Ш. Шварц і У. Білські вважають, що «цінності» – це основні переконання, які визначають вибір особистості, формують її уявлення про важливе і надають сенс життю. Однією з ключових ідей Ш. Шварц і У. Білські є розрізнення на дві широкі категорії цінностей: цінності розвитку (які спрямовані на особисті досягнення, саморозвиток) і цінності кооперації (які покликані забезпечити гармонію у відносинах та спільноті) [68].

Ш. Шварц та У. Білські також акцентують увагу на важливості інтеркореляції цінностей і формуванні ієрархій цінностей, які визначають ступінь їхнього впливу на поведінку і вибір особистості [68]. Це підходить для розуміння того, як цінності взаємодіють та формують певні патерни поведінки та життєві пріоритети.

Узагальнюючи тлумачення видатних науковців, було подано такі характеристики поняття «цінності»:

- є відносно стійкими і не піддаються легкій зміні.
- мають оцінний характер, визначаючи, що є важливим та цінним для особистості.
- мають особистий характер, становлячи значущість для конкретної людини.
- діють як мотиватори особистісної поведінки.
- визначають напрямок поведінки особистості.
- є символами, що відображають ідеали та цінності суспільства.

Ці характеристики допомагають глибше зрозуміти сутність цінностей та їх роль у житті людини. Цінності особистості виступають як сталі орієнтації, що формують сутність та впливають на поведінку. Вони кристалізуються під час соціалізації та особистісного розвитку, неухабно змінюючись під впливом соціокультурних та особистісних чинників.

Цінності особистості можна класифікувати за різними критеріями, такими як характер (матеріальні, духовні, соціальні) чи функції (мотиваційні, орієнтаційні, символічні).

Важливу роль цінності відіграють у житті людини, визначаючи її мотивацію, спрямованість, поведінку та діяльність. Вони також впливають на психічний стан, самооцінку, ставлення до інших людей та оточуючого світу в цілому.

У своїх дослідженнях Н. Яремчук, видатна вчена з України, вказує, що для розуміння ціннісних аспектів особистості необхідно враховувати культурний та історичний контекст. Вона підкреслює, що цінності особистості

взаємодіють із соціокультурним оточенням, адаптуючись до змін у суспільстві та культурі [64].

Дослідження Н. Яремчук також вказує на те, що українці, знаходячись під впливом історичних подій та соціальних зрушень, можуть переосмислювати свої цінності. Зокрема, зміни у політичному середовищі, економіці та культурі можуть впливати на формування нових цінностей та орієнтацій в житті українських особистостей [64; 65].

Також важливим аспектом в роботі Н. Яремчук є вивчення взаємозв'язків між цінностями і психічним станом особистості. Вона досліджує, які цінності можуть впливати на емоційний стан, самосприйняття та взаємини з оточуючими [65].

Люди спрямовані на різноманітні цінності, і для опису цих уподобань соціологи використовують термін «ціннісні орієнтації». Це відображає особисті уподобання або вибір конкретної цінності як орієнтиру для власної поведінки. Проте в сучасному світі немає загальноприйнятої і чітко визначеної точки зору щодо цього поняття. Сутність ціннісних орієнтацій варіюється залежно від індивідуальних поглядів та культурних контекстів.

М. Бліхар провів дослідження, в результаті якого визначив, що термін «ціннісні орієнтації» має різноманітні визначення, але усі вони мають спільні риси. По-перше, ціннісні орієнтації є стійкими переконаннями особистості про важливість і цінність певних аспектів життя. По-друге, вони визначають напрямок дій та ставлення особистості до себе, інших та навколишнього світу загалом. По-третє, ціннісні орієнтації є суб'єктивними, тобто мають значення лише для конкретної особи [2].

М. Бліхар також виділяє кілька характеристик ціннісних орієнтацій, серед яких важливі стійкість, оцінний характер і персональний характер. Він вважає, що ціннісні орієнтації формуються в процесі соціалізації та розвитку особистості і постійно змінюються під впливом соціальних змін, особистісного розвитку та впливу референтних груп.

У свою чергу, У. Томас та Ф. Знанецький розглядали ціннісні орієнтації як соціальну установку, що регулює поведінку особистості. Вони вбачали, що ціннісні орієнтації є результатом взаємодії людини з оточуючим середовищем і відображають соціально-культурні цінності суспільства [56].

В аспекті вивчення ціннісних орієнтацій, Л. Долинська та Н. Максимчук вказують, що це надзвичайно складні та динамічні системи, які формуються внаслідок соціалізації та процесу розвитку особистості. Ці орієнтації визначають напрямок та сенс життя людини, а також відображають спільні цінності суспільства та індивідуальні уподобання кожної особистості [20].

О. Целякова, аналізуючи духовний аспект та ціннісні орієнтації студентського контингенту в Україні, вказує на те, що ці орієнтації визначають кілька ключових аспектів: інтереси, ієрархію вподобань, цільові та мотиваційні програми, рівень вподобань, уявлення про дійсне, і механізми селекції на основі критеріїв значимості. Дослідження вказує, що ціннісні орієнтації є важливим фактором формування і розвитку особистості студентів, впливаючи на їхню спрямованість, мотивацію та підходи до життя [59, с. 227].

М. Бліхар, український учений, розширює розуміння ціннісних орієнтацій серед студентської молоді, виділяючи шість груп життєвих ціннісних орієнтацій, спрямованих на вищу освіту, працю та професійний розвиток. Ці орієнтації відображають різні аспекти цілей та цінностей студентів, включаючи статус, самовираження, споживання, індивідуальне самовдосконалення, альтруїзм та спрямованість на професійну діяльність [9].

Ціннісні орієнтації, як показують дослідження, є не тільки стійкими вподобаннями, але й визначаються соціальними та культурними впливами, вибірковими ставленнями до матеріальних і духовних благ суспільства. Це може відображати як предмети цілей, так і засоби для задоволення особистих потреб.

У ході дослідження взаємодії між «цінностями» та «ціннісними орієнтаціями» М. Бліхар прийшов до висновку, що останні є специфічним напрямом індивіда на усвідомлення та внесення власність цінностей для

досягнення поставленої мети. В цій концепції цінності діють як своєрідні орієнтири та регулятори поведінки особистості, в той час як саме індивідуум орієнтується на певні цінності, що мають ключове значення для нього у конкретній обстановці [9, с.121].

Віктор Франкл, засновник логотерапії, спрямованої на вивчення сенсу життя, у своїй концепції детально розглядає сутність сенсу життя як екзистенційну потребу особистості. Цей підхід акцентує на пошуку сенсу, визначенні основних цілей, що наповнюють життя значущим змістом та дають психологічну стабільність [71].

Відсутність сенсу життя або невміння сформулювати його може призвести до серйозних психологічних проблем, таких як невротичні та психотичні розлади. Це може виникнути через втрату глибокого відчуття мети, що веде до відчуття пустоти, безцільності та втрати орієнтації. Такі стани є серйозними загрозами для психічного здоров'я та здатності до адаптації, оскільки позбавляють людину психологічної опори і стабільності.

У своїх дослідженнях життєвих цінностей, В. Сопів та Л. Карпушина визначають цінності як індивідуальні ставлення особистості до різних аспектів життя, визнаючи їхню важливість та значущість. Зокрема, вони тлумачать життєві цінності як відношення суб'єкта до різноманітних явищ і фактів життя, розглядаючи їх як ті, що мають життєву важливість. Це підкреслює важливість індивідуального сприйняття різних аспектів життя кожною окремою особистістю [38].

В їхніх наукових розвідках також розглядається динаміка формування життєвих цінностей під впливом різних факторів, таких як соціальне середовище, освіта, взаємодія з культурними аспектами тощо. Дослідники акцентують на взаємозв'язку індивідуальних життєвих цінностей та соціокультурного контексту, визначаючи, як ці фактори взаємодіють та впливають на формування цінностей особистості.

За трактуванням А. Очеретяного, життєві цінності студентів є основними життєвими орієнтирами, що визначають ключові напрямки їхньої

освітньо-професійної діяльності. Ці цінності функціонують як внутрішній компас, спрямовуючи студента в його виборах та рішеннях [22].

Основні життєві орієнтації, визначені Очеретяним, включають статусні, самовираження в праці, споживацькі, індивідуальне самовдосконалення, альтруїстичні (спілкування у процесі праці), та ті, що спрямовані на професійну діяльність. Кожна з цих орієнтацій визначає певний аспект студентського життя та взаємодії з оточуючим світом.

У своїх дослідженнях Очеретяний також розглядає систему цінностей студентів як динамічну, що формується впродовж соціалізації та розвитку особистості. Він звертає увагу на вплив соціокультурного середовища на формування цих цінностей, а також на їхню трансформацію під впливом змін в суспільстві та особистісному розвитку.

Однією з ключових ідей Очеретяного є те, що життєві цінності студентів визначають не лише їхні освітні та професійні вибори, а й стиль життя, рівень соціальної активності та самовираження. Вони впливають на формування особистісного «проекту життя» і визначають основні пріоритети та цілі студентів у різних сферах їхнього існування.

Отже, у згоді з поглядами А. Очеретяного, в даному дослідженні ми розглядатимемо життєві цінності молодшої людини як ключові орієнтири, які визначають її перспективи, формують зміст її діяльності та встановлюють параметри соціальної активності.

Проведення аналізу особливостей формування життєвих цінностей у юнаків, за словами О. Зазимка, вказує на те, що співвідношення відношень до світу, інших людей та самої особистості утворює основу їхньої ціннісної системи, яка визначає оцінку цінностей як свідомим, так і несвідомим способом. Зосереджена свідомо позиція виявляється особливо міцною. При цьому, чим вище в ієрархії цінностей розташовується смисловий компонент, тим більш складним є його усвідомлення, оскільки зростає розмаїтість та неоднозначність сфери смислогенерування, що робить внутрішні зв'язки в особистості більш складними та менш прямими. Фактором, який формує

систему цінностей, вважається обмеженість життєвих ресурсів людини. Свідоме розуміння особистими людьми обмеженості свого життєвого потенціалу і визначення пріоритетів у реалізації власного потенціалу є основою структурування їхньої ієрархії мотивацій, цілей та цінностей. Досліджено, що чим менший ресурс життя у людини (наприклад, у крайній ситуації), то система її цінностей стає більш жорсткою, її ієрархія виявляється виразнішою, і кількість елементів в цій системі зменшується [27].

Виходячи з вищевикладеного, можна припустити, що екстремальні ситуації, які переживає молодь у сучасному світі, а також зміни в системі цінностей, що відбуваються внаслідок вступу до ЗВО, призведуть до швидких змін у їхніх життєвих цінностях і всьому ціннісно-смысловому світі.

1.2. Структура, роль та фактори формування життєвих цінностей

Життєві цінності виявляються в різних аспектах існування людини та можуть включати в себе матеріальні, духовні, соціальні та інші компоненти. Вивчення їх структури дозволяє краще розуміти, як цінності взаємодіють та впливають на формування особистості.

Цінності є одним із найважливіших понять, що визначають буття людини. Вони є основою для формування особистості, її світогляду та поведінки. Не існує єдиної загально визнаної класифікації цінностей. Вчені виділяють різні критерії для класифікації цінностей. Цінність - це стійке переконання, яке визначають ставлення людини до світу і себе в ньому, які впливають на її поведінку і вибір [31, с. 119].

За об'єктом засвоєння цінності поділяються на матеріальні та морально-духовні.

Матеріальні цінності пов'язані з матеріальним світом і включають у себе такі цінності, як багатство, влада, комфорт, благополуччя [32;44].

Морально-духовні цінності пов'язані з внутрішнім світом людини і включають у себе такі цінності, як свобода, любов, справедливість, відповідальність, гармонія, краса.

За метою засвоєння цінності поділяються на:

- Егоїстичні цінності спрямовані на задоволення особистих потреб і інтересів людини.

- Альтруїстичні цінності спрямовані на задоволення потреб інших людей.

За рівнем узагальненості цінності поділяються на:

- Конкретні цінності є більш конкретними і визначають ставлення людини до окремих об'єктів або явищ.

- Абстрактні цінності є більш загальними і визначають ставлення людини до світу в цілому.

За способом вияву цінності поділяються:

- Ситуативні цінності виявляються тільки в певних ситуаціях.

- Стійкі цінності є основою для формування особистості людини і виявляються в її поведінці протягом усього життя.

За роллю в діяльності людини цінності поділяються на:

- Термінальні цінності є кінцевими цілями діяльності людини.

- Інструментальні цінності є засобами досягнення термінальних цінностей.

За змістом діяльності цінності поділяються на:

- Пізнавальні цінності пов'язані з пізнавальними процесами людини.

- Предметно-перетворювальні цінності пов'язані з перетворювальною діяльністю людини.

- Естетичні цінності пов'язані з естетичними сприйняттями людини.

За приналежністю цінності поділяються на:

- Особистісні (індивідуальні) цінності є цінностями окремої людини.

- Групові цінності є цінностями певної соціальної групи.

- Суспільні цінності є цінностями всього суспільства.

- Загальнонародні (національні) цінності є цінностями певного народу.
- Загальнолюдські цінності є цінностями всього людства [32;44].

Класифікація цінностей є важливим інструментом для розуміння їхньої сутності та ролі в житті людини. Вона дозволяє систематизувати знання про цінності та побачити їхню взаємозв'язок.

Завдяки філософському підходу, на сьогоднішній день найбільш розповсюдженою класифікацією цінностей є їх поділ на релігійні, етичні, естетичні, логічні та економічні категорії.

Релігійні цінності пов'язані з релігійними віруваннями та практиками. Вони визначають ставлення людини до Бога, світу та себе.

Етичні цінності пов'язані з моральними нормами та принципами. Вони визначають ставлення людини до інших людей, суспільства та світу в цілому.

Естетичні цінності пов'язані з естетичним сприйняттям людини. Вони визначають ставлення людини до прекрасного, гармонії та краси.

Логічні цінності пов'язані з логічними законами та принципами. Вони визначають ставлення людини до істини, об'єктивності та узгодженості.

Економічні цінності пов'язані з економічними відносинами. Вони визначають ставлення людини до матеріальних благ, праці та виробництва.

У сфері психології існують різні моделі класифікації цінностей, які розподіляють їх за предметом або змістом об'єктів, на які вони вказують, такі як соціально-політичні, моральні, економічні тощо. Також ці класифікації враховують суб'єктне ставлення до цінностей, поділяючи їх на суспільні, пов'язані із цінностями соціальних груп, колективні, які відображають цінності колективу в цілому, і індивідуальні, що характеризують особисті переконання та цінності [32;44].

Основні види цінностей за критеріями:

1) За предметом або змістом об'єктів, на які вони спрямовані цінності поділяються на:

- Соціально-політичні цінності відображають ставлення людини до суспільства, до держави, до політики.

- Моральні цінності відображають ставлення людини до інших людей, до добра і зла, до справедливості.

- Економічні цінності відображають ставлення людини до матеріальних благ, до праці та до споживання.

- Естетичні цінності відображають ставлення людини до прекрасного, до гармонії та до творчості.

- Інші цінності, наприклад, релігійні, екологічні, наукові тощо.

2) За суб'єктом ставлення цінності поділяються на:

- Суспільні цінності є спільними для всього суспільства.

- Цінності соціальних груп є спільними для певних соціальних груп, наприклад, для нації, для класу, для професії.

- Колективні цінності є спільними для певного колективу, наприклад, для сім'ї, для трудового колективу.

- Індивідуальні цінності є особистими для кожної людини.

3) За ступенем універсальності цінності поділяються на:

- Абсолютні цінності є загальнолюдськими, вони є вічними та незмінними.

- Відносні цінності є специфічними для певного часу, для певного суспільства, для певної людини.

4) За роллю в діяльності людини цінності поділяються на:

- Термінальні цінності є кінцевими цілями діяльності людини.

- Інструментальні цінності є засобами досягнення термінальних цінностей [32;44].

Класифікація цінностей є важливим інструментом для розуміння їхньої сутності та ролі в житті людини. Вона дозволяє систематизувати знання про цінності та побачити їхню взаємозв'язок.

Проблема цінностей у соціалізації особистості набуває особливої актуальності в сучасному світі. Це пов'язано з тим, що система цінностей є основою для формування особистості, її світогляду та поведінки [14].

Система цінностей пов'язує індивіда та суспільство, оскільки вона визначає, що є важливим і значущим для людини, а що ні. Вона також обумовлює вибір цілей та засобів діяльності, тим самим визначаючи мету та сенс діяльності людини. Крім того, цінності є ядром внутрішнього духовного життя особистості, оскільки вони визначають її ставлення до світу, до інших людей та до самого себе.

Відповідно до класифікації, запропонованої М. Кісілем та ін., цінності можна поділити на п'ять основних типів [25]:

- Цінності-цілі - це те, що людина прагне досягти у своєму житті. Вони є основою для формування життєвих планів та цілей.

- Цінності-засоби - це те, що допомагає людині досягти своїх цілей. Вони є інструментами, які використовуються для реалізації цінностей-цілей.

- Цінності-ставлення - це те, як людина ставиться до певних об'єктів, явищ чи людей. Вони визначають, як людина оцінює те, що її оточує.

- Цінності-якості - це те, що людина вважає важливим у собі та інших. Вони визначають, якими рисами характеру повинна мати людина.

- Цінності-знання - це те, що людина вважає важливим у пізнанні світу. Вони визначають, які знання та навички повинна мати людина.

Цінності-цілі та цінності-засоби є двома основними типами цінностей. Цінності-цілі є кінцевою метою діяльності людини, а цінності-засоби є тими способами, за допомогою яких людина досягає своїх цілей.

Цінності-ставлення, цінності-якості та цінності-знання є інструментами, які допомагають людині реалізувати свої цінності-цілі та цінності-засоби. Вони визначають, як людина ставиться до світу, до інших людей та до самого себе.

Життєва орієнтація - це система цінностей, установок і мотивів, які визначають спрямованість діяльності та поведінки людини.

У своїх дослідженнях М. Бліхар визначає «три рівні життєвої орієнтації [7]:

1) Емоційний рівень характеризується соціальними почуттями, такими як любов, дружба, співчуття, ненависть, гнів тощо. Ці почуття визначають ставлення людини до інших людей, до суспільства та до самого себе.

2) Когнітивним рівнем життєвої орієнтації є свідомо спрямованість людини на певні форми життєдіяльності. Цей рівень включає світогляд, знання, уявлення людини про своє життя та шляхи його успішної реалізації.

3) Поведінковий рівень життєвої орієнтації проявляється в готовності людини зайнятися тією чи іншою діяльністю. Цей рівень визначається ціннісно-мотиваційними установками людини.

Дослідниця І. Гіровська пропонує аналогічну структуру системи життєвих цінностей, виділяючи три підсистеми [18]:

1) Когнітивна підсистема включає ціннісні уявлення, світогляд, знання, уявлення людини про своє життя та шляхи його успішної реалізації. Ця підсистема визначає, що є важливим і значущим для людини, як вона розуміє світ і своє місце в ньому.

2) Емоційна підсистема об'єднує відносно стійкі почуття людини до об'єктів, що відображаються в емоційній оцінці нею навколишнього світу, інших людей, власних соціальних взаємин, відчуттів тощо. Ця підсистема визначає, як людина ставиться до того, що її оточує, як вона переживає різні життєві події.

3) Діяльнісна підсистема передбачає спрямування на конкретний спосіб досягнення життєвих цілей і планів, а також дотичність до певного стилю соціальної поведінки. Ця підсистема визначає, як людина діє в реальному світі, як вона реалізує свої цінності та установки.

У своїх дослідженнях, А. Маслоу [70] враховує структуру життєвих цінностей людини, де він включає до неї:

- Цінності розвитку або самоактуалізації - це цінності, які сприяють зростанню та розвитку особистості. Вони включають такі цінності, як справедливість, свобода, творчість, самоповага, любов, пізнання тощо.

- Цінності «здорового регресу» - це цінності, які забезпечують захист від реальності (або звільнення від неї). Вони включають такі цінності, як комфорт, відпочинок, розваги, ілюзії тощо.

А. Маслоу вказує на взаємозв'язок між цими двома групами цінностей [67]. У високорозвинених, сильних і здорових осіб спостерігається більша схильність до прийняття цінностей розвитку і менша схильність до регресивних цінностей. Втім, автор зауважує, що обидві групи цінностей є необхідними для повноцінної реалізації особистості.

Дослідниця О. Петінова визначає функції ціннісних орієнтацій, виокремлюючи організуючу, спрямовуючу та регулюючу [42].

Організуюча функція передбачає структурування життєвого досвіду людини, її знань і сприйняття світу. Вона дозволяє людині орієнтуватися в навколишньому світі та приймати правильні рішення.

Спрямовуюча функція полягає у визначенні цілей і напряму діяльності людини. Вона допомагає людині усвідомити, чого вона хоче досягти в житті і як цього досягти.

Регулююча функція полягає в контролі за поведінкою людини. Вона допомагає людині утримуватися від неправильних дій і вчинків.

Американський вчений К. Керр виділяє наступні функції життєвих цінностей [69]:

- Орієнтаційна функція передбачає формування певних ідеалів і життєвих зразків. Вона допомагає людині визначити, чого вона хоче досягти в житті.

- Конструктивна функція передбачає розробку людиною власної життєвої стратегії. Вона допомагає людині досягати поставлених цілей.

- Нормативна функція передбачає формування певних правил і норм поведінки. Вона допомагає людині адаптувати свою поведінку до вимог суспільства.

Український вчений А. Очеретяний більш детально описав сутність кожної функції життєвих цінностей [36].

Орієнтаційна функція передбачає виявлення прийнятих у суспільстві життєвих зразків і конструктивних векторів їх засвоєння. Вона допомагає людині зрозуміти, як живуть інші люди і як вона може покращити своє життя.

Функція проектування життєвої стратегії вимагає врахування життєвого досвіду людини і ґрунтується на таких стовпах прогресивного розвитку суспільства, як мультикультуралізм, толерантність, демократія, патріотизм, соціальна справедливість і відповідальність, добробут кожного громадянина, сім'ї та родини, професіоналізм і конкурентоспроможність. Вона допомагає людині визначити, як вона хоче жити і як досягти своїх цілей.

Нормативна функція передбачає закріплення життєвих правил, законів і стандартів поведінки, які визначаються сенсом буття і сенсом життя. Вона допомагає людині узгоджувати свою поведінку з власними цінностями та вимогами суспільства.

У процесі конструювання життєдіяльності студентів, як стверджує вчений А. Очеретяний, відзначається системність та одночасність впливу на всі компоненти. Серед них визначаються такі аспекти: життєві потреби, життєві орієнтири (сенситивність, ментальність, світогляд, принципи), життєві стилі поведінки (ставлення, норма, поведінкова позиція), життєва стратегія, життєва компетентність та життєва перспектива. У цьому комплексі життєвих аспектів важливе місце приділяється життєвим цінностям. Вони виступають як центральний елемент, що визначає орієнтацію, цілі та вибори студентів у контексті їхнього життєвого шляху. Науковець ретельно проаналізував взаємовпливи у кожній із зазначених підсистем. Зазначено, що структура життєвих цінностей молодого людини є динамічною, що надає можливість вчасно аналізувати та коригувати власні життєві цінності під час навчання в закладі вищої освіти, враховуючи зміни у соціальному оточенні [40, с. 53].

Війна між Україною та Росією є важким випробуванням для всієї країни, у тому числі для молоді. З одного боку, війна створює критичні та кризові умови, які можуть негативно позначитися на ціннісних орієнтаціях молоді. З

іншого боку, війна також може сприяти якісним змінам у цінностях молоді, зокрема, додати їм більшої глибини та змісту. Наша мета – дослідити ці можливі зміни у ціннісній орієнтації молоді та визначити їхній вектор.

1.3. Формування ціннісних орієнтацій у сучасній молоді: психологічний підхід.

Цінності є важливим компонентом особистості. Вони визначають спрямованість діяльності та поведінки людини, її ставлення до світу, до себе та до інших людей. Формування ціннісних орієнтацій є важливим процесом, який відбувається протягом усього життя людини, але особливо активно в молодому віці.

Сучасна молодь росте в умовах динамічно мінливого світу, який характеризується високими темпами розвитку технологій, глобалізацією та іншими змінами. Це впливає на формування ціннісних орієнтацій молоді.

Психологічний підхід до вивчення формування ціннісних орієнтацій у сучасній молоді дозволяє зрозуміти, як цей процес відбувається, які фактори на нього впливають і як він впливає на розвиток особистості молодої людини.

В сучасній науковій літературі існує кілька визначень молоді. Одним з перших був В. Лісовський, який визначив молодь як «покоління людей, що проходять стадію соціалізації, засвоюють, а в більш зрілому віці вже засвоїли освітні, професійні, культурні та інші соціальні функції; залежно від конкретних історичних умов вікові критерії молоді можуть коливатися від 16 до 30 років» [39].

Це визначення акцентує увагу на таких характеристиках молоді, як:

- вікова категорія (від 16 до 30 років);
- стадія життєвого циклу (соціалізація);
- соціальні функції (освітні, професійні, культурні);
- соціальний статус (молода людина).

Пізніше було запропоноване більш повне визначення, яке описує молодь як «соціально-демографічну групу, що виділяється на основі сукупності вікових характеристик, особливостей соціального становища і обумовлених тими та іншими соціально-психологічними властивостями». Це визначення доповнює попереднє визначення такими характеристиками молоді, як:

- соціально-демографічні характеристики (вік, стать, освіта, місце проживання тощо);
- соціально-психологічні характеристики (особистісні якості, ціннісні орієнтації, соціальні установки тощо).

На сьогоднішній день молодь розглядають як «соціально-демографічну групу суспільства, що виділяється на основі сукупності характеристик, особливостей соціального становища і обумовлених тими або іншими соціально-психологічними властивостями, які визначаються рівнем соціально-економічного, культурного розвитку, особливостями соціалізації в нашому суспільстві» [30]. Це визначення підкреслює, що молодь є соціально-історичним феноменом, який залежить від конкретних умов життя суспільства.

Відомі вітчизняні науковці Ю. Бабенко, В. Баранівський, О. Зазимко, Т. Кадикова, Л. Коберник, Г. Радчук, Н. Шемигон зробили значний внесок у дослідження проблеми життєвих цінностей та ціннісних орієнтацій молоді. Їхні праці сприяли глибшому розумінню цієї складної проблеми.

У підлітковому та юнацькому віці відбувається становлення смисложиттєвого самовизначення особистості. Цей процес характеризується наступними особливостями:

Зародження питання про смисл життя. У цей період у молодих людей виникають перші роздуми про сенс свого існування. Ці роздуми можуть бути нечіткими, дифузними, але вони є важливим кроком на шляху до формування смисложиттєвих орієнтацій.

Пріоритетність пізнання свого життєвого призначення. У підлітковому та юнацькому віці молоді люди часто задаються питанням про своє

призначення у житті. Вони прагнуть зрозуміти, для чого вони прийшли у цей світ, що мають зробити для інших людей і для себе.

Недиференціація питання про сенс життя від уявлень про життєві цілі. У цьому віці молоді люди не завжди можуть відрізнити питання про сенс життя від уявлень про життєві цілі. Вони часто плутають ці два поняття.

Підлітковий і ранній юнацький вік є оптимальним для розвитку самосвідомості, особистісних якостей та накопичення особистого життєвого досвіду. У цей час в учнів стрімко зростають інтелектуальні здібності, а також виникає потреба у визначенні чіткої власної системи ціннісних орієнтирів [26;48].

Ціннісні орієнтації - це система цінностей, які є важливими для людини і визначають її поведінку, ставлення до себе, до інших людей і до світу. Формування ціннісних орієнтацій відбувається під впливом різних факторів, таких як сім'я, школа, друзі, соціальні інститути та особистий досвід людини.

У підлітковому та юнацькому віці молоді люди починають активно формувати свою систему ціннісних орієнтирів. Вони вчаться розрізняти хороше і погане, правильне і неправильне, цінне і незначуще. Вони також починають усвідомлювати, що їхні цінності впливають на їхнє життя і що вони самі відпоідають за те, якими будуть їхні цінності.

Перед молодими людьми у підлітковому та юнацькому віці стоять такі основні проблеми:

Окреслення та уточнення життєвих планів. Молоді люди починають замислюватися про своє майбутнє і про те, чого вони хочуть досягти у житті. Вони починають планувати свою освіту, кар'єру та особисте життя.

Початок здійснення визначених планів та цілей. Молоді люди починають реалізовувати свої плани та цілі. Вони вступають до вищих навчальних закладів, шукають роботу, створюють сім'ї.

Зміцнення, ствердження власної індивідуальності. У підлітковому та юнацькому віці молоді люди починають усвідомлювати себе як особистості.

Вони прагнуть утвердити свою індивідуальність, відокремитися від батьків і сформувати власні погляди на світ.

Пошук партнера для створення сім'ї. У підлітковому та юнацькому віці молоді люди починають думати про створення сім'ї. Вони шукають партнера, з яким вони могли б жити разом і виховувати дітей.

Вибір майбутньої професії, початок опанування професії та набуття фахової майстерності. У підлітковому та юнацькому віці молоді люди починають думати про свою майбутню професію. Вони шукають інформацію про різні професії, проходять тестування на професійну придатність і роблять свій вибір.

Становлення смисложиттєвого самовизначення особистості у підлітковому та юнацькому віці є важливим етапом у розвитку людини. Цей етап характеризується складними і суперечливими процесами, які потребують від молодих людей значних зусиль і особистісного зростання.

Психологічні теорії формування ціннісних орієнтацій пояснюють цей процес з різних позицій. Існує багато психологічних теорій, які пояснюють формування ціннісних орієнтацій. Ось деякі з основних:

Теорії, що пояснюють формування ціннісних орієнтацій як результат біологічних факторів. Ці теорії ґрунтуються на тому, що ціннісні орієнтації є генетично детермінованими. Наприклад, теорія Е. Кречмера стверджує, що тип темпераменту людини визначає її ціннісні орієнтації.

Теорії, що пояснюють формування ціннісних орієнтацій як результат соціальних факторів. Ці теорії ґрунтуються на тому, що ціннісні орієнтації формуються під впливом суспільства. Наприклад, теорія К. Роджерса стверджує, що ціннісні орієнтації формуються в процесі взаємодії людини з оточуючим середовищем.

Теорії, що пояснюють формування ціннісних орієнтацій як результат взаємодії біологічних та соціальних факторів. Ці теорії ґрунтуються на тому, що ціннісні орієнтації формуються під впливом як біологічних, так і

соціальних факторів. Наприклад, теорія А. Маслоу стверджує, що ціннісні орієнтації формуються в процесі задоволення потреб людини.

Однією з найвідоміших теорій формування ціннісних орієнтацій є теорія А. Маслоу. Ця теорія ґрунтується на тому, що ціннісні орієнтації формуються в процесі задоволення потреб людини. Маслоу виділив п'ять основних потреб людини: фізіологічні потреби, потреби безпеки, потреби в любові та приналежності, потреби в самоповазі та потреби в самоактуалізації. Він стверджував, що ціннісні орієнтації людини змінюються в міру задоволення її потреб. Наприклад, людина, яка не задоволена своїми фізіологічними потребами, буде цінувати такі цінності, як безпека та комфорт. А людина, яка задоволена своїми фізіологічними потребами, буде цінувати такі цінності, як любов, дружба та самореалізація [67].

Іншою відомою теорією формування ціннісних орієнтацій є теорія К. Роджерса. Ця теорія ґрунтується на тому, що ціннісні орієнтації формуються в процесі взаємодії людини з оточуючим середовищем. К. Роджерс стверджував, що людина прагне до самоактуалізації, тобто до реалізації свого потенціалу. У процесі самоактуалізації людина усвідомлює свої цінності та робить їх своїми життєвими орієнтирами.

Ці теорії лише частково пояснюють процес формування ціннісних орієнтацій. Насправді, цей процес є складним і багатограним. Він залежить від багатьох факторів, таких як:

- Особистісні особливості людини, такі як темперамент, характер, рівень інтелекту та інші.
- Сімейне виховання та соціальне середовище, в якому людина зростає.
- Освіта та професійна діяльність людини.
- Соціально-політичні та економічні умови, в яких живе людина.

Формування ціннісних орієнтацій у сучасній молоді відбувається під впливом ряду специфічних факторів, таких як: глобалізація та розвиток Інтернету, які сприяють поширенню нових цінностей і ідей; війна та інші кризові явища, які можуть призвести до зміни цінностей молоді; швидкі темпи

розвитку науки і техніки, які змушують молодь адаптуватися до нових умов життя.

У науковій літературі ціннісно-смысловий розвиток особистості студентів розглядається як один із найважливіших аспектів їхнього розвитку.

А. Федоренко зазначає, що для студентської молоді характерними є активне формування соціальної зрілості та ціннісно-смысловий розвиток особистості. Ці процеси тісно пов'язані між собою, оскільки соціальна зрілість передбачає усвідомлення власних цінностей і смислу життя [62].

Л. Романюк, Н. Антонова та Л. Сокурянська виділяють у системі ціннісних орієнтацій особистості студента три рівні: ядро, середній рівень та периферія. Ядро системи цінностей складається з базових орієнтацій, які є найбільш стійкими та важко піддаються змінам. Середній рівень включає цінності, які більш схильні до впливу зовнішніх факторів. Периферія системи цінностей включає цінності, які є найбільш мінливими [58].

Т. Кадикова дослідила динаміку ціннісних орієнтацій студентів-психологів у процесі навчання у ЗВО. Вона виявила, що у студентів відбувається зміна пріоритетів у системі цінностей, а також зростання ролі смисложиттєвих цінностей у контексті самовизначення та самосприйняття [49].

О. Зазимко зазначає, що індивідуальні особливості системи цінностей виникають під впливом соціального та культурного оточення, а також етапу її розвитку [24].

В. Баранівський виявив негативні аспекти в системі ціннісних орієнтацій молодих людей, зокрема, прагнення до швидкого успіху та споживацького ставлення до життя. Водночас він відзначає позитивну тенденцію до зростання політичної та громадської активності сучасних студентів, а також їхнього патріотизму [21].

У науковій літературі виділяють два аспекти цінностей: транзитивність та транспарентність. Транзитивна цінність – це цінність, яка є динамічною та

може змінюватися під впливом зовнішніх факторів. Транспарентна цінність – це цінність, яка є зрозумілою та доступною для сприйняття [4].

Сучасні дослідження показали, що для українських студентів притаманні такі риси, як див. рис. 1.1. [16]:

Рисунок 1.1. Риси сучасних підлітків та молоді.

Ці риси підтверджуються результатами досліджень О. Горбаня, Т. Купрій та Л. Овсянкіної, які були проведені на базі Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова та Київського університету ім. Бориса Грінченка [16].

А. Очеретяний на основі власного дослідження запропонував наступну ієрархію основних термінальних цінностей у студентів закладів вищої освіти України (рис.1.2.) [19]:

Рисунок 1.2. Ієрархія основних термінальних цінностей у студентів закладів вищої освіти України за А. Очеретяний

Цінності студентів є динамічними та змінюються під впливом зовнішніх факторів. На формування цінностей студентів впливають такі фактори, як: сучасний соціально-політичний контекст, особистісні риси та переконання студентів, рівень освіти та професійної підготовки.

Сучасні дослідження показують, що ціннісні орієнтації молоді є динамічними та змінюються під впливом різних факторів, таких як сімейний стан, рівень освіти, соціально-політичний контекст тощо.

С. Сосніхіна провела дослідження ціннісно-сислової сфери студентів, які перебувають у шлюбі, неофіційному шлюбі та не перебувають у шлюбі [37].

За результатами дослідження, студенти, які перебувають у шлюбі, цінують такі термінальні цінності, як здоров'я, щастя в сімейному житті, любов. Вони також високо цінують такі інструментальні цінності, як вихованість, старанність, чуйність.

Студенти, які перебувають у неофіційному шлюбі, цінують такі термінальні цінності, як цікава робота, розваги, творчість. Вони також високо

цінують такі інструментальні цінності, як сміливість відстоювати свої думки, високі запити.

Студенти, які не перебувають у шлюбі, цінують такі термінальні цінності, як пізнання, активне життя, розвиток. Вони також високо цінують такі інструментальні цінності, як широта поглядів, тверда воля.

Узагальнюючи результати дослідження С. Сосніхіної, можна зробити висновок, що цінності студентів залежать від їхнього сімейного стану. Студенти, які перебувають у шлюбі, більше цінують сімейні цінності, а студенти, які не перебувають у шлюбі, більше цінують особистісні цінності [37].

Інші наукові дослідники, такі як С. Кучмагра та М. Варбан, проводили аналіз структури цінностей сучасної молоді. В їхніх дослідницьких роботах було визначено загальне ціннісно-мотиваційне ядро, включаючи сім'ю, друзів та ближніх. Варто відзначити, що соціально-політичні цінності молоді проявляли меншу стабільність [52].

Зміни у цінностях молоді спостерігалися у декількох напрямках:

- Збільшилася прагматичність та раціональність. Молоді люди віддають перевагу «собі» та своїм особистим досягненням.
- Зменшився рівень громадянської та соціальної відповідальності, а також політичної активності.
- Молодь відчуває нестабільність майбутнього та хвилюється через це.
- Молодь переконана, що агресивність є прийнятною у боротьбі за власне краще майбутнє.

Найбільш важливими для молоді стали матеріальні цінності, високий соціальний статус, стильний одяг, можливість проводити вільний час у нічних клубах.

Цінності студентів є динамічними та змінюються під впливом різних факторів, таких як сімейний стан, соціально-економічні умови, особистісні особливості.

У науковій літературі виділяють два типи цінностей: матеріальні та нематеріальні. Матеріальні цінності – це те, що можна побачити, помацати, відчути. Нематеріальні цінності – це те, що не можна побачити, але можна відчути, наприклад, любов, дружбу, свободу.

Українська дослідниця Ю. Бабенко провела дослідження ціннісних орієнтацій української молоді в умовах соціокультурної трансформації. За результатами дослідження, молоді люди найважливішими цінностями вважають [29]:

- Здоров'я – власне здоров'я, здоров'я близьких і друзів, створення своєї сім'ї.

- Матеріальне благополуччя – створення сім'ї, здоров'я, матеріальне благополуччя.

- Етичні цінності – чесність, доброта, щирість, відвертість, справедливість та довіра.

- Сімейні цінності – батьки, сім'я, друзі.

Зокрема, молоді люди вважають, що найважливішими людськими рисами є доброта, розум та вихованість. Вони цінують сім'ю, як оточення, де їх люблять і цінують. Друзі також займають в їх житті значне місце.

Цінності молодої людини є дуже змінними і піддаються значним трансформаціям внаслідок вибору професії, освоєння нових навичок та розвитку самосвідомості на більш зрілому рівні. У висхідному порядку своєї ієрархії система цінностей визнає велике значення свободи, здоров'я, матеріальних та етичних цінностей, а також цінностей, пов'язаних із сім'єю, любов'ю та близькими друзями.

Висновки до 1 розділу

На основі проведеного аналізу можна зробити наступні висновки щодо життєвих цінностей молодої людини та їх впливу на її життєві орієнтації та соціальну адаптацію.

Виявлено, що життєві цінності виступають ключовими детермінантами для формування життєвих орієнтацій особистості. Вони визначають не лише мету та напрямок діяльності, але і впливають на соціокультурний контекст, в якому молода людина здійснює свій життєвий шлях.

Структура життєвих цінностей молодої людини виявилася многогранною, складною та динамічною, охоплюючи когнітивний, емоційний та діяльнісний компоненти. Ця структура піддається активним змінам протягом освітнього процесу, що свідчить про гнучкість та адаптивність системи цінностей.

Також виявлено, що система цінностей людини може зазнавати перетворень лише в періоди кризи, коли відбуваються суттєві зміни в суспільному оточенні та особистісному житті. Ці кризові періоди сприяють переосмисленню та реорганізації життєвих цінностей.

Отже, отримані результати підтверджують важливість вивчення життєвих цінностей та їх ролі в формуванні життєвих орієнтацій молоді, а також вказують на необхідність подальших досліджень у цьому напрямку для глибшого розуміння динаміки цього процесу та розробки ефективних стратегій підтримки соціальної адаптації молодого покоління.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ: ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ

2.1. Організація і методи дослідження

В даному розділі емпіричного дослідження розглядаються питання, пов'язані з організацією та методологією дослідження особливостей життєвих цінностей молодого покоління.

Формування вибірки

Вибірка дослідження складалася з 53 респондентів віком від 18 до 26 років. Респондентами були студенти різних ЗВО України. Вибірка була сформована за принципом випадковості.

У дослідженні використовувалися такі методи:

1) Методика Ш. Шварца PVQ «Портрет цінностей» дозволяє вивчати ієрархію цінностей особистості на двох рівнях: нормативних ідеалів та індивідуальних пріоритетів.

2) Метод семантичного диференціалу Д.Панфілов дозволяє вивчати особливості смислу життя, зокрема, його емоційну та когнітивну складові.

3) Опитувальник «Рівень суб'єктивного контролю» дозволяє вивчати рівень суб'єктивного контролю особистості, який пов'язаний з її ціннісними орієнтаціями.

4) Метод незавершених речень дозволяє вивчати глибинні особливості життєвих цінностей та смислів особистості.

У дослідженні були дотримані всі етичні норми, зокрема:

Респонденти були проінформовані про мету та особливості дослідження.

Респондентам було гарантовано анонімність та конфіденційність.

Етапи дослідження

Дослідження проходило трьома етапами:

Перший етап включав аналіз теоретичного підґрунтя стосовно характеристики життєвих цінностей у сучасного молодого покоління.

Другий етап - діагностичний - передбачав проведення експерименту відповідно до теоретичних положень та кількісний і якісний аналіз отриманих результатів.

Третій етап був конструктивним - включав аналіз шляхів розвитку життєвих цінностей молоді на основі результатів емпіричного дослідження.

Визначення особливостей життєвих цінностей досліджувалося на етапі емпіричного дослідження. Завдання включало:

1) Провести аналіз наукової літератури для уточнення теоретичних підходів до вивчення життєвих цінностей молоді.

2) Застосування та порівняння різних емпіричних методів для вивчення системи цінностей у молоді.

3) Аналіз отриманих результатів та узагальнення для визначення основних тенденцій та закономірностей.

4) Проаналізувати можливі напрямки для ефективного розвитку системи ціннісно-сислового сприйняття молоді.

Опис та обґрунтування методів дослідження

1. Опис методики Методика Ш. Шварца PVQ «Портрет цінностей» [8].

Методика Шварца, відома як Ціннісний опитувальник, призначена для аналізу динаміки змін особистісних цінностей, враховуючи життєві труднощі, а також для дослідження цінностей у групах і культурах у зв'язку із суспільними трансформаціями.

Теоретична база методики ґрунтується на поділі цінностей на соціальні та індивідуальні, використовуючи підходи методики Рокича, яку в подальшому модифікували та розширили. Розробка опитувальника була завершена у 1992 році.

Методика включає десять типів цінностей, визначених Ш. Шварцем, кожен з яких відображає певну мотиваційну ціль:

Влада: Стремління до соціального статусу і контролю.

Досягнення: Орієнтація на особистий успіх відповідно до соціальних норм.

Гедонізм: Прагнення до насолоди і чуттєвого задоволення.

Стимуляція: Прагнення до хвилювань та новизни.

Самостійність: Зосередженість на незалежності та самостійності.

Універсалізм: Спрямованість на розуміння, толерантність та захист благополуччя всіх.

Доброта: Орієнтація на збереження та покращення добробуту близьких.

Традиції: Повага і відповідальність за культурні та релігійні звичаї.

Конформність: Стремління до стриманості та відповідності соціальним очікуванням.

Безпека: Забезпечення безпеки для себе та інших, стабільність відносин і суспільства.

Ш. Шварц детально описує характеристики кожного типу цінностей, зазначаючи їхню мотиваційну мету та спрямованість. Ця методика широко застосовується в психологічних дослідженнях, особистісній діагностиці та консультуванні.

На основі теорії Шварца був створений опитувальник, в якому представлено кожен з десяти типів цінностей у формі шкал для вимірювання їхньої значущості. Відповідно до цієї теорії, цінності особистості існують на двох рівнях: на рівні нормативних ідеалів і на рівні індивідуальних пріоритетів. Перший рівень відображає уявлення людини про правильність дій, визначаючи його життєві принципи поведінки. Другий рівень більше залежить від зовнішнього середовища, такого як тиск групи, і пов'язаний з конкретними діями людини.

Анкета Шварца для вивчення цінностей особистості включає дві частини. Перша частина, «Огляд цінностей», дозволяє дослідити нормативні

ідеали та особистісні цінності на рівні переконань, структуру цінностей, яка впливає на цілісність особистості, але не завжди виявляється в реальній соціальній поведінці. Друга частина, «Профіль особистості», досліджує цінності на рівні поведінки, тобто індивідуальні пріоритети, що часто проявляються в соціальній поведінці особистості.

Різниця в показниках між цими двома частинами анкети відображає ціннісний тиск, який здійснюється через соціалізацію та вплив референтної групи і традицій. Перший список у «Огляді цінностей» містить кінцеві визначення, виражені як іменники, тоді як другий список представляє інструментальні значення, виражені у формі прикметників.

Обробка результатів включає порівняння відповідей з ключем для визначення середнього балу кожного типу цінностей. Рейтинг цінностей визначається відповідно до їхнього середнього балу, що вказує на ступінь їхньої значущості для особистості. Зазначено, що дані першої та другої частин анкети зазвичай не збігаються через обмеження та вплив соціальних факторів на рівні нормативних ідеалів, які не завжди реалізуються в поведінці особистості.

2. Метод семантичного диференціалу [61]

Метод семантичного диференціалу - це психометричний метод, який використовується для вивчення смислового значення слів, понять, образів. Метод заснований на оцінці стимулів за допомогою пари антонімів, розташованих на шкалі.

Характеристика методу. Метод семантичного диференціалу дозволяє вивчати особливості сприйняття і розуміння досліджуваного феномена. Є відносно простим у застосуванні і інтерпретації. Дозволяє отримати кількісні дані, які можна обробляти за допомогою статистичних методів.

Оцінки відповідей респондентами. Учасникам дослідження пропонують оцінити ряд стимулів, пов'язаних з досліджуваним феноменом, за допомогою пари антонімів, розташованих на шкалі. Наприклад, для вивчення сенсу життя

можна використовувати такі стимули: сенс життя; мета життя; призначення життя; важливість життя; цінність життя.

Учасники дослідження повинні оцінити кожен стимул за допомогою шкали, на полюсах якої розташовані протилежні твердження. Наприклад, для стимулу «Сенс життя» можна використовувати шкалу «позитивний-негативний».

На основі аналізу результатів досліджень, проведених за допомогою семантичного диференціалу, було виділено п'ять основних факторів, які визначають сенс життя:

- Побудова конструктивного змісту - здатність людини створювати зміст власного життя конструктивно.
- Побудова деструктивного змісту - ознаки сприйняття особистістю змісту життя і його побудови як деструктивного.
- Індивідуалізація сенсу - властивості особистості щодо ступеня індивідуалізації нею сенсу життя.
- Викривлення сенсу - ознаки викривлення сенсу життя особистості.
- Переживання сенсу - чуттєві характеристики переживання особистістю сенсу власного життя.

Метод семантичного диференціалу є ефективним інструментом для вивчення сенсу життя. Цей метод дозволяє отримати уявлення про те, як люди сприймають сенс життя, які його характеристики вони вважають найбільш важливими.

3. Опитувальник «Рівень суб'єктивного контролю» (РСК) Дж. Роттера [61]

Модифікована версія опитувальника РСК є психометричним тестом, який використовується для вимірювання рівня суб'єктивного контролю.

Рівень суб'єктивного контролю - це ступінь, в якому людина вважає, що її життя контролюється її власними діями, здібностями та зусиллями, або зовнішніми силами, такими як удача, доля або інші люди.

Модифікована версія опитувальника РСК складається з 44 тверджень, які розподілені на 7 шкал:

Шкала загального суб'єктивного контролю (ГСК) - вимірює загальний рівень суб'єктивного контролю.

Шкала контролю над власними досягненнями (КА) - вимірює рівень суб'єктивного контролю над власними досягненнями.

Шкала контролю над власним здоров'ям (ЗД) - вимірює рівень суб'єктивного контролю над власним здоров'ям.

Шкала контролю над власними стосунками (С) - вимірює рівень суб'єктивного контролю над власними стосунками.

Шкала контролю над власною долею (Д) - вимірює рівень суб'єктивного контролю над власною долею.

Шкала контролю над власною поведінкою (П) - вимірює рівень суб'єктивного контролю над власною поведінкою.

Модифікована версія опитувальника РСК виявляє два основних типи поведінки:

- Інтернальний тип - люди з високим рівнем суб'єктивного контролю. Вони схильні вірити, що вони можуть впливати на події свого життя, і вони беруть на себе відповідальність за свої успіхи та невдачі.

- Екстернальний тип - люди з низьким рівнем суб'єктивного контролю. Вони схильні вірити, що вони не можуть впливати на події свого життя, і вони покладаються на зовнішні сили для досягнення успіху.

Люди з інтернальним типом поведінки, як правило, мають такі характеристики: більш успішні в навчанні і роботі; краще справляються зі стресом і труднощами; мають більш високу самооцінку і благополуччя.

Люди з екстернальним типом поведінки, як правило, мають такі характеристики: менш успішні в навчанні і роботі; гірше справляються зі стресом і труднощами; мають більш низьку самооцінку і благополуччя.

Модифікована версія опитувальника РСК також виявляє, що рівень суб'єктивного контролю може впливати на такі аспекти поведінки людини, як:

цілі і мотивація; ухвалення рішень; стиль вирішення проблем; відносини з іншими людьми; стан здоров'я.

Таким чином, модифікована версія опитувальника РСК є цінним інструментом для вивчення рівня суб'єктивного контролю і його впливу на різні аспекти життя людини.

4. «Метод незавершених речень» [61]

Методика незавершених речень - це проєктивний метод дослідження особистості, який використовується для вивчення емоційних переживань, установок, цінностей, мотивів та інших особистісних особливостей людини.

У нашому дослідженні метод незавершених речень використовується для вивчення життєвих цінностей студентів. Твердження, яке пропонується учасникам дослідження («Під життєвими цінностями я розумію...»), стосується їхнього розуміння життєвих цінностей.

Учаснику дослідження пропонується набір незавершених речень, які він повинен доповнити першими словами або фразами, які прийдуть йому в голову. Твердження можуть стосуватися різних сфер життя людини, наприклад, її відносин з іншими людьми, її роботи, її цінностей, її самооцінки тощо.

Відповіді учасників дослідження аналізуються за такими критеріями:

- Зміст - які теми і проблеми піднімаються в відповідях.
- Лексика - які слова і фрази використовуються в відповідях.
- Стиль - як побудовані відповіді.
- Психологічний зміст - які психологічні особливості людини виявляються в відповідях.

Додаткові характеристики: метод незавершених речень є проєктивним методом, тобто він дозволяє виявити несвідомі або приховані аспекти особистості людини; він є чутливим до індивідуальних відмінностей; може бути використаний для дослідження різних груп людей, наприклад, дітей, підлітків, дорослих, пацієнтів тощо.

Методика незавершених речень, яку ми використовуємо в своєму дослідженні, відноситься до адитивних проєктивних методик. Це означає, що учаснику дослідження пропонується доповнити розпочате речення. Така методика дозволяє продіагностувати особистісні зміни: ставлення до чогось, упередження чи переконання. Відповіді структуруються, групуються та аналізуються.

Очікується, що студенти з різними цінностями будуть доповнювати речення різними словами і фразами. Наприклад, студенти, для яких важливі матеріальні цінності, можуть доповнити речення такими словами і фразами, як «багатство», «успіх», «можливість купувати те, що хочеш» тощо. Студенти, для яких важливі духовні цінності, можуть доповнити речення такими словами і фразами, як «любов», «щастя», «сенс життя» тощо.

Метод незавершених речень є цінним інструментом для вивчення особистості людини. Він дозволяє виявити несвідомі або приховані аспекти особистості, а також вивчити різні групи людей. У вашому дослідженні метод незавершених речень використовується для вивчення життєвих цінностей студентів. Очікується, що студенти з різними цінностями будуть доповнювати речення різними словами і фразами.

2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження

Для дослідження ціннісних орієнтацій молоді в Україні, яка проживає в умовах війни, було проведено емпіричне дослідження на основі методики Ш. Шварца (Ціннісний опитувальник (ЦО) Шварца).

Нижче представлені результати з ранжування цінностей за рівнем нормативних ідеалів: (табл.2.1.)

Таблиця 2.1.

Результати цінностей за рівнем нормативних ідеалів

№ з/п	Огляд цінностей (рівень нормативних ідеалів)	Показники у балах	Присвоєний ранг
1.	Конформність	3,91	4
2.	Традиції	2,945	10
3.	Доброта	3,735	6
4.	Універсалізм	3,78	5
5.	Самостійність	3,53	8
6.	Стимуляція	4,056	3
7.	Гедонізм	3,1	9
8.	Досягнення	4,1	2
9.	Влада	3,6	7
10.	Безпека	4,285	1

Відповідно до отриманих результатів, молоді люди в Україні, які проживають в умовах війни, найбільш цінують такі цінності, як:

Безпека - прагнення до захисту від небезпеки, загрози, забезпечення стабільності та гармонії. Ця цінність займає найвищий 1 ранг у списку цінностей респондентів. Мета, яка визначає мотивацію цінності безпеки, полягає у збереженні та захисті. Орієнтована на забезпечення захисту від небезпеки, загроз та страху, ця цінність дарує відчуття безпеки та комфорту.

Ця мотиваційна мета відповідає основній потребі людини - потребі в безпеці. Безпека є важливою передумовою для існування та розвитку людини, надаючи відчуття спокою та впевненості у майбутньому.

У період війни мотиваційна мета цінності безпеки стає особливо критичною, дозволяючи людям виживати та зберігати своє здоров'я

Досягнення - прагнення до успіху, досконалості, компетентності. Ця цінність займає 2 ранг у списку цінностей респондентів. Мотиваційна мета цінності досягнення - це розвиток та просування. Ця цінність спрямована на

розвиток особистих здібностей та досягнення успіху в різних сферах життя. Вона дозволяє людині відчувати себе успішною та компетентною.

Ця мотиваційна мета відповідає одному з основних потреб людини - потребі в успіху. Успіх є важливим для самоствердження людини та задоволення її прагнень. Він дозволяє людині відчувати себе цінною та значущою.

У умовах війни мотиваційна мета цінності досягнення є особливо важливою. Вона дозволяє людям відчувати себе успішними та компетентними, навіть у складних умовах.

Стимуляція - прагнення до нових і цікавих вражень, досвіду. Ця цінність займає 3 ранг у списку цінностей респондентів. Мотиваційна мета цінності стимуляції - це відкриття та досвід. Ця цінність спрямована на пошук нових вражень та досвіду. Вона дозволяє людині відчувати радість від життя та відчувати себе живим.

Ця мотиваційна мета відповідає одному з основних потреб людини - потребі в новизні. Новина є важливою для збереження інтересу людини до життя та запобігання відчуттю нудьги та одноманітності.

У умовах війни мотиваційна мета цінності стимуляції є особливо важливою. Вона дозволяє людям відчувати радість від життя, навіть у складних умовах рангові показники представлені на рис 2.3.

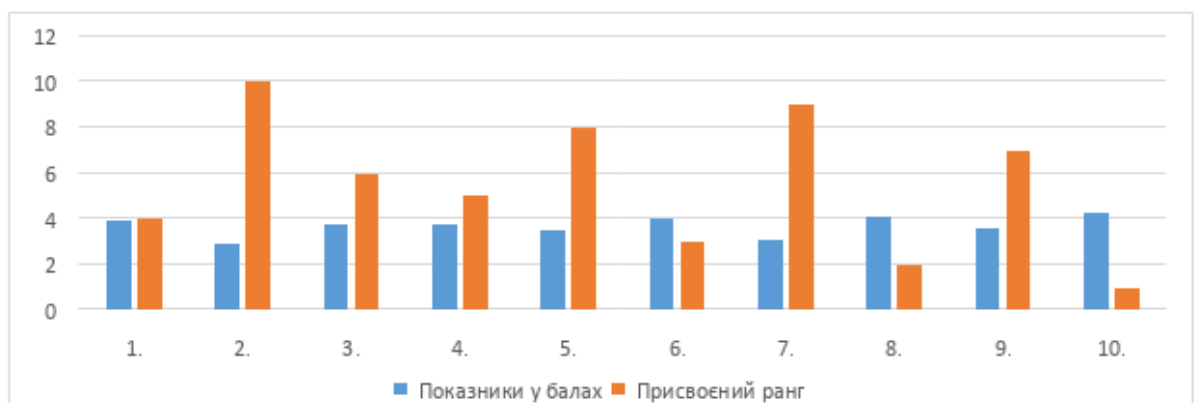

Рисунок 2.3. Показники цінностей за рівнем нормативних ідеалів (ранги)

Інші цінності, такі як конформність, доброта, універсалізм, самостійність, гедонізм та влада, займають нижчі ранги у списку цінностей респондентів.

Перевірка отриманих результатів засвідчує, що вони відповідають теоретичним положенням теорії цінностей Ш. Шварца. Так, цінності безпеки та досягнення є основними цінностями, які забезпечують людям відчуття контролю над своїм життям та успіх. Ці цінності є особливо важливими в умовах війни, коли життя та майбутнє людей є під загрозою.

Цінність стимуляції також є важливою в умовах війни, оскільки вона дозволяє людям отримувати нові враження та відчувати радість від життя.

Хотілось зазначити, ще такі цінності як конформності, універсалізму та доброти які проявляються на середньому рівні але відіграють не малу роль у житті людини. Цінності конформності, універсалізму та доброти, які проявляються на середньому рівні, можуть відігравати важливу роль у житті людини, навіть якщо вони не є для неї найголовнішими.

Цінність конформності може допомогти людині відчувати себе прийнятою та підтримуваною іншими людьми. Вона може також сприяти розвитку соціальних навичок та уміння налагоджувати стосунки з іншими людьми.

Цінність універсалізму може допомогти людині відчувати себе морально відповідальною та значущою. Вона може також сприяти розвитку почуття справедливості та рівності.

Цінність доброти може допомогти людині відчувати себе щасливою та задоволеною життям. Вона може також сприяти розвитку співчуття та розуміння інших людей. Звичайно, рівень прояву цінностей у кожної людини може бути різним. Однак навіть якщо цінності проявляються на середньому рівні, вони все одно можуть відігравати важливу роль у житті людини.

Цінності самостійності, гедонізму та влади є менш важливими в умовах війни. Це можна пояснити тим, що ці цінності є більш індивідуальними та менш пов'язаними з безпекою та успіхом.

Розглянемо результати дослідження за другою частиною методики ціннісного опитувальника яка розкриває ціннісні орієнтації на рівні поведінки досліджуваних (табл.2.2.)

Таблиця 2.2.

Результати цінностей за рівнем індивідуальних пріоритетів

№ з/п	Огляд цінностей (рівень нормативних ідеалів)	Показники у балах	Присвоєний ранг
1.	Конформність	1,59	9
2.	Традиції	1,435	10
3.	Доброта	2,295	5
4.	Універсалізм	2,58	2
5.	Самостійність	2,71	1
6.	Стимуляція	2,33	4
7.	Гедонізм	2,52	3
8.	Досягнення	2,175	7
9.	Влада	1,71	8
10.	Безпека	2,284	6

За результатами дослідження, проведеного за другою частиною методики ціннісного опитувальника, можна зробити висновок, що для молодих людей, які беруть участь у дослідженні, найважливішими цінностями є самостійність (1 ранг), універсалізм (2 ранг) та гедонізм (3 ранг). Ці цінності мають найвищий ранг у таблиці результатів дослідження.

Самостійність означає прагнення до незалежності та самостійності у прийнятті рішень, здійсненні дій та відповідальності за власне життя. Молоді люди прагнуть до того, щоб бути самостійними у своїх думках, почуттях та

діях. Вони хочуть приймати власні рішення про своє життя, брати на себе відповідальність за власні дії та висловлювати свої думки та почуття, навіть якщо вони не збігаються з думками та почуттями інших людей. Метою цінності самостійності є створення власного життя, яке відповідає власним цінностям та цілям. Молоді люди, які цінують самостійність, прагнуть до того, щоб бути вільними у своїх думках, почуттях та діях. Вони хочуть самостійно приймати рішення про своє життя, брати на себе відповідальність за власні дії та висловлювати свої думки та почуття, навіть якщо вони не збігаються з думками та почуттями інших людей.

Універсалізм означає прагнення до справедливості та рівності для всіх людей, незалежно від їхньої раси, статі, релігії чи національності. Молоді люди прагнуть до того, щоб світ був справедливішим та рівноправнішим. Вони виступають проти несправедливості та дискримінації, допомагають іншим людям, які потребують допомоги, незалежно від їхніх відмінностей. Метою цінності універсалізму є створення справедливого та рівноправного світу. Молоді люди, які цінують універсалізм, прагнуть до того, щоб всі люди були рівні, незалежно від їхньої раси, статі, релігії чи національності. Вони виступають проти несправедливості та дискримінації, допомагають іншим людям, які потребують допомоги, незалежно від їхніх відмінностей.

Гедонізм означає прагнення до задоволення та насолоди. Молоді люди прагнуть до того, щоб отримувати задоволення від життя. Вони шукають нові та цікаві враження, прагнуть до комфорту та розкоші. Метою цінності гедонізму є отримання задоволення від життя. Молоді люди, які цінують гедонізм, прагнуть до того, щоб отримувати насолоду від життя. Вони шукають нові та цікаві враження, прагнуть до комфорту та розкоші.

Ці цінності є важливими для респондентів, оскільки вони відображають їхні прагнення до самовираження, справедливості та задоволення (рис.2.4.).

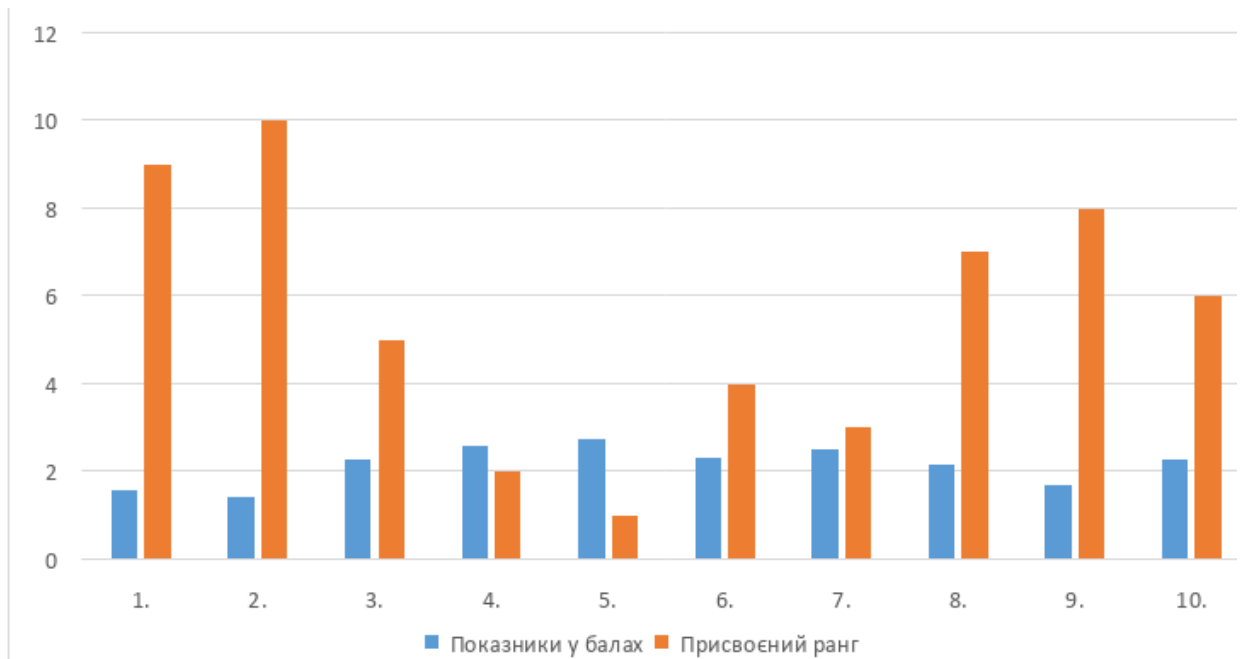

Рисунок 2.4. Результати цінностей за рівнем індивідуальних пріоритетів

Інші цінності, які мають важливе значення для респондентів, включають:

Стимуляція - прагнення до нових і цікавих вражень.

Доброту - прагнення до допомоги іншим людям.

Досягнення - прагнення до успіху та досконалості.

Безпека - прагнення до захищеності та стабільності.

Найменш важливими цінностями для респондентів є конформність і традиції. Ці цінності мають найнижчий ранг у таблиці результатів дослідження.

Конформність означає прагнення до відповідності загальноприйнятим нормам та цінностям. Молоді люди, які цінують конформність, прагнуть до того, щоб не виділятися з натовпу і не порушувати загальноприйнятих правил і норм.

Традиції означає прагнення до збереження традицій та звичаїв. Молоді люди, які цінують традиції, прагнуть до того, щоб зберегти те, що було передано їм попередніми поколіннями.

За результатами дослідження, проведеного за методикою «Рівень суб'єктивного контролю» Дж. Роттера (див табл.2.5.), можна зробити наступні висновки:

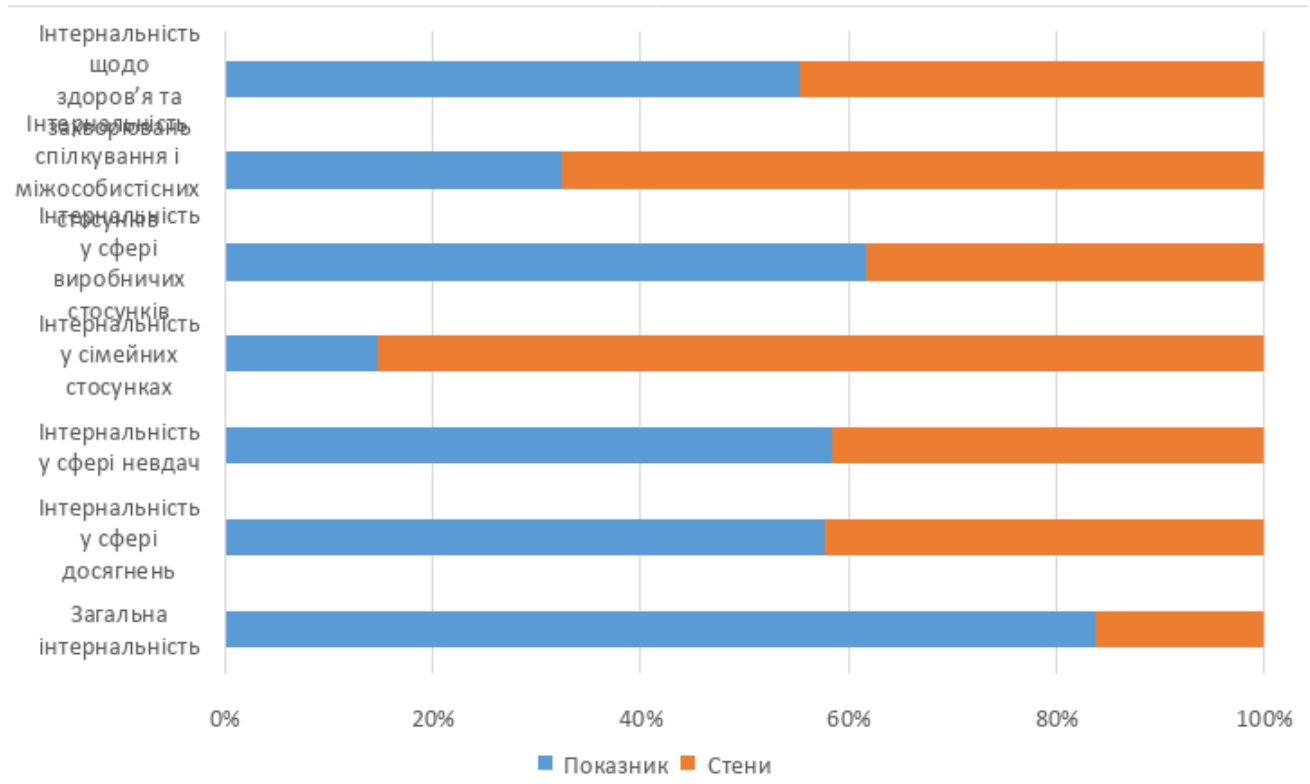

Рисунок 2.3.

Загальна інтернальність. Результат: 5 стенів (середній та дещо нижче середнього рівень суб'єктивного контролю)

Інтерпретація: Молоді люди в цілому не вважають себе здатними повною мірою контролювати події свого життя і їх розвиток. Вони схильні вважати, що багато чого в їхньому житті залежить від зовнішніх обставин, таких як випадковість, воля інших людей, обставини.

Цей результат свідчить про те, що молоді люди в цілому мають середній та дещо нижче середнього рівень суб'єктивного контролю. Це означає, що вони не до кінця впевнені у своїх силах і можливостях впливати на події свого життя.

Такий результат може бути пов'язаний з наступними факторами:

Вік. У молодому віці люди часто перебувають у процесі становлення особистості, вони шукають своє місце у світі і часто не відчують себе

достатньо сильними та впевненими, щоб брати на себе повну відповідальність за своє життя.

Сучасний світ. Сучасний світ є складним і швидкоплинним, він часто ставить перед людьми складні завдання, з якими не завжди легко впоратися. Це може призводити до відчуття неконтрольованості подій і тривоги.

Індивідуальні особливості особистості. Рівень суб'єктивного контролю є індивідуальною характеристикою особистості, яка може бути обумовлена генетичними факторами, впливом середовища та особистим досвідом людини.

Цей результат свідчить про те, що молодим людям необхідно розвивати впевненість у собі і своїх силах. Це допоможе їм легше справлятися з труднощами, що виникають у житті, і досягати своїх цілей.

Інтернальність у сфері досягнень. Результат: 6 стевів (вище середнього рівень суб'єктивного контролю)

Інтерпретація: Молоді люди схильні привласнювати результати своїх досягнень і вважати, що вони самі досягнули того хорошого, що мають у житті та надалі можуть досягати власних цілей.

Цей результат свідчить про те, що молоді люди в сфері досягнень мають вище середнього рівень суб'єктивного контролю. Це означає, що вони впевнені у своїх силах і можливостях досягти успіху у навчанні, роботі, особистому житті. Вони вважають, що саме від них залежить їхній успіх.

Такий результат може бути пов'язаний з наступними факторами:

Цінності респондентів. Самостійність, універсалізм і доброта - це цінності, які мають важливе значення для респондентів. Ці цінності передбачають прагнення до особистого успіху, досягнення поставлених цілей і допомоги іншим людям.

Освіта. Молоді люди, які здобули освіту, мають більш високий рівень знань і навичок, що дає їм більше можливостей для досягнення успіху.

Соціальні фактори. Молоді люди, які живуть у сприятливому середовищі, мають більше можливостей для досягнення успіху.

Цей результат свідчить про те, що молоді люди мають позитивне ставлення до себе і своїх можливостей. Це допоможе їм досягати своїх цілей і реалізувати себе у житті.

Інтернальність у сфері невдач. У сфері невдач молодь може як брати відповідальність за власні невдачі на себе, так і перекладати її на випадковість, інші непереборні сили, інших людей. Це може бути пов'язано з наступними факторами:

Молодий вік. У молодому віці люди часто схильні до крайнощів, вони можуть бути як дуже самокритичними, так і дуже безвідповідальними.

Сучасний світ. Сучасний світ часто ставить перед людьми складні завдання, з якими не завжди легко впоратися. Це може призводити до відчуття безсилля і перекладу відповідальності на інших.

Індивідуальні особливості особистості. Деякі люди мають більш розвинене почуття відповідальності за власні дії, а інші - менше.

Інтернальність у сфері виробничих стосунків. Результат: 4 стени (рівень нижче середнього)

Інтерпретація: Молоді люди переконані, що у сфері виробничих стосунків більш важливі зовнішні обставини: керівництво, колеги чи одногрупники, у крайньому випадку обставини.

Цей результат свідчить про те, що молоді люди в сфері виробничих стосунків мають нижчий рівень суб'єктивного контролю. Це означає, що вони не до кінця впевнені у своїх силах і можливостях впливати на хід подій у сфері виробничих стосунків.

Такий результат може бути пов'язаний з наступними факторами:

Нестача досвіду. Молоді люди часто мають недостатній досвід роботи, щоб впевнено відчувати себе у виробничих стосунках.

Нестача знань і навичок. Молоді люди можуть не мати необхідних знань і навичок для успішної роботи, що може призводити до відчуття некомпетентності і неконтрольованості ситуації.

Ситуація на ринку праці. Сучасний ринок праці є складним і конкурентоспроможним, що може викликати у респондентів відчуття безсилля і неконтрольованості подій.

Цей результат свідчить про те, що молоді люди потребують підтримки і навчання для того, щоб розвинути впевненість у собі і своїх силах у сфері виробничих стосунків.

Інтернальність спілкування і міжособистісних стосунків. Результат: 6 стенів (вище середнього рівень суб'єктивного контролю)

Інтерпретація: Молоді люди висловлюють впевненість, що саме від них залежить побудова взаємостосунків з оточуючими людьми.

Цей результат свідчить про те, що молоді люди в сфері спілкування і міжособистісних стосунків мають вище середнього рівень суб'єктивного контролю. Це означає, що вони впевнені у своїх силах і можливостях будувати успішні взаємовідносини з іншими людьми. Вони вважають, що саме від них залежить, як будуть розвиватися ці стосунки.

Такий результат може бути пов'язаний з наступними факторами:

Цінності респондентів. Соціальні стосунки відіграють важливу роль у житті респондентів. Вони прагнуть до створення міцних і дружніх стосунків з іншими людьми.

Особистісні особливості. Деякі молоді люди мають природну схильність до спілкування і взаємодії з іншими людьми.

Соціальні фактори. Молоді люди, які живуть у сприятливому середовищі, мають більше можливостей для розвитку навичок спілкування і взаємодії з іншими людьми.

Цей результат свідчить про те, що молоді люди мають позитивне ставлення до спілкування і взаємодії з іншими людьми. Це допоможе їм налагодити успішні стосунки з іншими людьми і реалізувати себе у соціальній сфері.

Інтернальність щодо здоров'я та захворювань. Результат: 5 стенів (середній рівень суб'єктивного контролю)

Інтерпретація: У деяких випадках молоді люди схильні брати на себе відповідальність за власне здоров'я, проте в деяких випадках можуть надіятися на дії інших людей, у першу чергу лікарів.

Цей результат свідчить про те, що молоді люди в сфері здоров'я та захворювань мають середній рівень суб'єктивного контролю. Це означає, що вони можуть як брати на себе відповідальність за своє здоров'я, так і перекладати її на зовнішні обставини, такі як стан навколишнього середовища, генетична схильність, дії лікарів.

Такий результат може бути пов'язаний з наступними факторами:

Молодий вік. У молодому віці люди часто не замислюються про своє здоров'я і не роблять все можливе для його збереження. Вони можуть вважати, що хвороби – це доля або що вони можуть захворіти незалежно від того, що вони будуть робити.

Нестача знань і навичок. Молоді люди можуть не мати достатніх знань і навичок для того, щоб самостійно піклуватися про своє здоров'я. Вони можуть не знати, як правильно харчуватися, займатися спортом, захищатися від захворювань.

Сучасний спосіб життя. Сучасний спосіб життя часто є нездоровим. Молоді люди часто ведуть малорухливий спосіб життя, нехтують здоровим харчуванням, зловживають алкоголем і курінням. Це може призводити до зниження їхньої впевненості в тому, що вони можуть самостійно контролювати своє здоров'я.

Молодим людям необхідно розвивати впевненість у собі і своїх силах у сфері здоров'я та захворювань. Це допоможе їм вести здоровий спосіб життя і уникати захворювань.

В підсумку, можна відзначити, що респонденти виявили себе як група з різним рівнем вірогідності контролювання подій у власному житті та різним ступенем тривоги. Зокрема, у сфері виробничих стосунків виявлено більш низький рівень інтернальності, що свідчить про сприйняття впливу зовнішніх обставин у цьому контексті. З іншого боку, вони виявилися більш

відповідальними та впевненими у власних можливостях у сферах міжособистісних відносин і досягнень у житті.

Розглядаючи результати аналізу уявлень досліджуваних щодо конструкту «сенс життя», який вивчався за допомогою методу семантичного диференціалу Д. Панфілова, спробуємо подати спочатку загальний огляд результатів за всіма формулюваннями. Для цього розділимо шкалу на дві рівні частини та поділимо її на три рівні за лінією рівноваги (Додаток А). Отже, виділяються найвиразніші зсуви від лінії рівноваги вздовж наступних шкал (див. рис. 2.5.) Опис результатів представлено у таблиці 2.3.:

Рисунок 2.5. Найвиразніші зсуви від лінії рівноваги вздовж наступних шкал

Таблиця 2.3

Результати дослідження за методикою семантичного диференціалу

Д. Панфілова

Фактор	Ознаки	Переважає
Побудова конструктивного змісту	спільний, радісний, осмислений, добрий, надихаючий, істинний, конструктивний, підтримуючий, вагомий, втішний, гармонійний	обернені до конструктивної характеристики
Побудова деструктивного змісту	пустий, поверховий, несвідомий, байдужий, неважливий, слабкий, гнітючий, пасивний, мертвий, даремний, легкий, нікчемний, невротичний, бездушний	обернені до конструктивної характеристики
Індивідуалізація сенсу	наповнений, глибокий, індивідуальний, осмислений, унікальний, дивовижний, вільний, досяжний	індивідуалізований
Викривленість сенсу	помилковий, всеохопний, залежний, недосяжний	викривлений
Переживання сенсу	чуттєвий, підтримуючий, важливий, цінний душевний	обернені до конструктивної характеристики

Наші результати не дозволяють вважати, що уявлення про сенс власного життя є стійким явищем; скоріше, вони свідчать про його зміщення як реакцію на загрозливі ситуації та стрімкі зміни у житті. Ці зміни нерідко виходять за межі контролю та передбачення для респондентів.

Важливо відзначити, що облік ситуативного бачення сенсу життя виявив його сприйняття молодими людьми як страшного, недосяжного, неважливого

та деіндивідуалізованого. Це вказує на наявність конкретних уявлень та емоційних реакцій у цьому контексті.

Зауваження щодо необхідності подальшого дослідження динаміки уявлень про сенс життя у майбутньому респондентів підкреслюють важливість розуміння еволюції цього конструкту та можливих впливів на психічне благополуччя молодого покоління.

За методикою незавершене речення респондентам було запропоновано продовжити вислів «Під життєвими цінностями я розумію...», враховуючи відповіді респондентів нами було згруповано та проаналізовано результати див. рис.2.6.

Рисунок 2.6. Результати за методикою «Незавершене речення»

На підставі аналізу результатів дослідження можна зробити наступні висновки:

Найбільшою цінністю для молодих людей є життя і здоров'я рідних та близьких, що склало 30% (15 респондентів). Це свідчить про важливість сім'ї та близьких відносин для молодих людей. Вони прагнуть до створення міцної та щасливої родини, в якій вони будуть відчувати себе в безпеці та любові.

Іншими важливими цінностями є любов, кохання, взаємоповага, свобода, людяність, що склало 16% (8 респондентів). Ці цінності свідчать про прагнення молодих людей до емоційного комфорту, безпеки та розвитку особистості. Вони цінують любов і кохання як основу щасливого життя, взаємоповагу як основу гармонійних відносин, свободу як можливість самовираження та самореалізації, людяність як цінність, що визначає ставлення людини до інших людей.

Також молоді люди цінують розвиток та саморозвиток, рух, досвід, власне життя і здоров'я, сенс життя, спокій та досягнення цілей, що склало 62% (31 респондентів). Ці цінності свідчать про прагнення молодих людей до самореалізації, самоствердження та гармонійного співіснування з оточуючим світом. Вони цінують можливість розвиватися та удосконалюватися, рухатися вперед, отримувати нові знання та досвід, пізнати сенс свого життя, відчувати спокій та душевну рівновагу, досягати поставлених цілей.

Найбільш поширеними цінностями у молодих людей є ті, які пов'язані з сім'єю та близькими стосунками. Це свідчить про важливість сімейних цінностей для молодих людей.

Молоді люди також цінують цінності, які пов'язані з саморозвитком та самореалізацією. Це свідчить про те, що респонденти прагнуть до щасливого і повноцінного життя, в якому вони відчують себе в безпеці, любові та розумінні.

Важливим є те, що респонденти цінують цінності, які пов'язані з активним громадянством. Це свідчить про те, що вони прагнуть до участі в житті суспільства та змін у ньому.

Для того, щоб підтримати розвиток позитивних уявлень про життєві цінності у молодих людей, необхідно пріяти розвитку їхніх міжособистісних відносин, зокрема, сімейних відносин. Це включає в себе підтримку сімейних цінностей, пропаганду сімейних цінностей, створення умов для сімейного виховання.

Також треба заохочувати їх до самопізнання та самовдосконалення. Це включає в себе створення умов для освіти та розвитку молоді, пропаганду ідей самореалізації та самоствердження. Формувати в молодих людей цінності активного громадянства, що включає в себе виховання громадянської свідомості та відповідальності, пропаганду ідей участі в житті суспільства.

Отримані результати дослідження показують, що респонденти мають позитивні уявлення про життєві цінності. Прагнуть до щасливого і повноцінного життя, в якому вони відчують себе в безпеці, любові та розумінні. Вони цінують сім'ю та близькі відносини, саморозвиток та самореалізацію, активне громадянство.

Ці цінності є важливими для формування гармонійного та щасливого суспільства. Тому важливо підтримувати їх розвиток у молодих людей.

Особливості отриманих результатів: Найбільшою цінністю для молодих людей є життя і здоров'я рідних та близьких. Це свідчить про важливість сімейних цінностей для молодих людей. Вони прагнуть до створення міцної та щасливої родини.

Додатково, нашим об'єктом дослідження було встановлення можливих взаємозв'язків між рівнем інтернальності та екстернальності, які були визначені за допомогою опитувальника «Рівень суб'єктивного контролю» Дж. Роттера, і особливостями ціннісних переваг та пріоритетів об'єктів дослідження, визначеними за допомогою коефіцієнта лінійної кореляції К. Пірсона. Встановлено, що між рівнем інтернальності-екстернальності та особливостями ціннісних переваг та пріоритетів досліджуваних не виявлено значущих кореляційних зв'язків. Цей висновок свідчить про те, що рівень інтернальності-екстернальності не є визначальним фактором у формуванні ціннісних переваг та пріоритетів людини. (див. Додаток Б).

Натомість встановлено значущі кореляційні взаємозалежності між показниками інтернальності-екстернальності та деякими семантичними характеристиками «сенсу життя» (де r – значення коефіцієнта К. Пірсона, статистична значущість $p \leq 0,05$). (див. Додаток В).

Із підвищенням загального рівня інтернальності спостерігається зменшення сприйняття власного життя як «залежного» ($r = - 0,439$), «мертвого» ($r = - 0,468$), та «руйнівного» ($r = - 0,469$). Це означає, що таке сприйняття характеризується як більш вільне, живе та конструктивне.

Із зростанням інтернальності в сфері досягнень відбувається зменшення відчуття власного життя як «пустого» ($r = - 0,456$), «звичайного» ($r = - 0,439$), «залежного» ($r = - 0,459$), «руйнівного» ($r = - 0,519$), «страшного» ($r = - 0,422$), «страждаючого» ($r = - 0,489$), та «невротичного» ($r = - 0,514$). Внаслідок цього сприйняття власного життя змінюється на більш наповнене, унікальне, вільне, підтримуюче, втішне та гармонійне.

При зростанні інтернальності у сфері невдач, тобто при більшій відповідальності за власні невдачі, спостерігається зменшення сприйняття власного життя як «даремного» ($r = - 0,457$) та «невротичного» ($r = - 0,587$). Внаслідок цього життя стає сприйманим як більш цінне та гармонійне.

Зі зростанням інтернальності у сфері сімейних стосунків спостерігається зменшення відчуття власного життя як «пустого» ($r = - 0,489$), «беззмістовного» ($r = - 0,406$), «гнітючого» ($r = - 0,421$), «вузького» ($r = - 0,4247$), «мертвого» ($r = - 0,422$), «даремного» ($r = - 0,4116$), та «невротичного» ($r = - 0,48$). Відповідно, сприйняття власного життя стає більш наповненим, осмисленим, надихаючим, всеохоплюючим, живим, цінним та гармонійним.

Зі зростанням інтернальності в сфері виробничих стосунків, тобто при більшій відповідальності в ділових відносинах, спостерігається зменшення сприйняття власного життя як «пасивного» ($r = - 0,409$) та «невротичного» ($r = - 0,406$). Внаслідок цього життя сприймається як більш діяльне та гармонійне.

Із зростанням рівня інтернальності в сфері міжособистісних стосунків, тобто при збільшенні відповідальності в міжособистісних відносинах, спостерігається зменшення сприйняття власного життя як «залежного» ($r = - 0,408$) та «невротичного» ($r = - 0,436$). В результаті цього власне життя сприймається як більш вільне та гармонійне.

Варто відзначити, що найвагоміші кореляційні зв'язки із семантичними характеристиками, сприятливими для сприйняття особистого сенсу життя, спостерігаються при зростанні інтернальності в сферах сімейних відносин і професійної діяльності. Аналогічні тенденції були зафіксовані під час аналізу результатів проективної методики та методики РСК. Отже, можна зробити висновок, що підсилення сімейних зв'язків, досягнення особистих успіхів у професійній сфері та усвідомлення, прийняття та підвищення власної відповідальності у цих областях мають позитивний вплив на оптимістичне сприйняття власного життя, його сенсу та цінностей.

Дамо більш детальну характеристику отриманих результатів.

Аналіз отриманих даних показав, що між рівнем інтернальності-екстернальності та особливостями ціннісних переваг та пріоритетів досліджуваних не виявлено значущих кореляційних зв'язків. Цей висновок свідчить про те, що рівень інтернальності-екстернальності не є визначальним фактором у формуванні ціннісних переваг та пріоритетів людини.

Натомість встановлено значущі кореляційні взаємозалежності між показниками інтернальності-екстернальності та деякими семантичними характеристиками «сенсу життя». Це означає, що рівень інтернальності-екстернальності може впливати на сприйняття людиною сенсу життя.

Так, із підвищенням загального рівня інтернальності спостерігається зменшення сприйняття власного життя як «залежного», «мертвого», та «руйнівного». Це означає, що таке сприйняття характеризується як більш вільне, живе та конструктивне.

Із зростанням інтернальності в сфері досягнень відбувається зменшення відчуття власного життя як «пустого», «звичайного», «залежного», «руйнівного», «страшного», «страждаючого», та «невротичного». Внаслідок цього сприйняття власного життя змінюється на більш наповнене, унікальне, вільне, підтримуюче, втішне та гармонійне.

При зростанні інтернальності у сфері невдач, тобто при більшій відповідальності за власні невдачі, спостерігається зменшення сприйняття

власного життя як «даремного» та «невротичного». Внаслідок цього життя стає сприйманим як більш цінне та гармонійне.

Зі зростанням інтернальності у сфері сімейних стосунків спостерігається зменшення відчуття власного життя як «пустого», «беззмістовного», «гнітючого», «вузького», «мертвого», «даремного», та «невротичного». Відповідно, сприйняття власного життя стає більш наповненим, осмисленим, надихаючим, всеохоплюючим, живим, цінним та гармонійним.

Зі зростанням інтернальності в сфері виробничих стосунків, тобто при більшій відповідальності в ділових відносинах, спостерігається зменшення сприйняття власного життя як «пасивного» та «невротичного». Внаслідок цього життя сприймається як більш діяльне та гармонійне.

Із зростанням рівня інтернальності в сфері міжособистісних стосунків, тобто при збільшенні відповідальності в міжособистісних відносинах, спостерігається зменшення сприйняття власного життя як «залежного» та «невротичного». В результаті цього власне життя сприймається як більш вільне та гармонійне.

Варто відзначити, що найвагоміші кореляційні зв'язки із семантичними характеристиками, сприятливими для сприйняття особистого сенсу життя, спостерігаються при зростанні інтернальності в сферах сімейних відносин і професійної діяльності. Аналогічні тенденції були зафіксовані під час аналізу результатів проективної методики та методики РСК.

Отже, можна зробити висновок, що підсилення сімейних зв'язків, досягнення особистих успіхів у професійній сфері та усвідомлення, прийняття та підвищення власної відповідальності у цих областях мають позитивний вплив на оптимістичне сприйняття власного життя, його сенсу та цінностей.

Таким чином, отримані дані дозволяють підтвердити гіпотезу дослідження. Життєві цінності та рівень суб'єктивного контролю сучасних молодих людей взаємопов'язані. Рівень інтернальності-екстернальності може впливати на сприйняття людиною сенсу життя. Підсилення сімейних зв'язків, досягнення особистих успіхів у професійній сфері та усвідомлення, прийняття

та підвищення власної відповідальності у цих областях мають позитивний вплив на оптимістичне сприйняття власного життя, його сенсу та цінностей.

2.3. Рекомендації для гармонізації ціннісно-сислової сфери студентів

У період юнацького віку спостерігаються суттєві трансформації у ціннісно-сислової сфері. Молодь здійснює важливі вибори, такі як вибір і опанування професії, пошук життєвого партнера і укладення шлюбу. Цей період супроводжується значними змінами у особистісному розвитку, розширенням самосвідомості та розгляданням нових аспектів світу, а також формуванням життєвих планів і перспектив.

Згідно з висловленням С. Косянчук, юнацький вік відрізняється специфічною особливістю, а саме – виникненням потреби у визначенні життєвих цілей, пошуком особистого призначення та свого місця в житті. Характерною рисою юнацького віку є формування життєвих планів, що базуються на узагальненні особистісних цілей, розкриттям чіткішої ієрархії мотивів і визначенням центральних ціннісних орієнтацій, що становлять стійке ядро. Таким чином, у юнацькому віці виникає особистий світогляд, який формує внутрішню, автономну систему цінностей. Висловлення С. Косянчук підкреслює важливість юнацького віку у формуванні ціннісних орієнтацій та життєвих смислів особистості [66, с. 4].

Дослідження ціннісно-сислової сфери особистості студентів у період навчання у закладах вищої освіти (ЗВО) є актуальним і важливим завданням. У цьому контексті особлива увага приділяється теорії рівнів ціннісно-сислового зростання, що відбувається при входженні особистості у нове соціальне середовище (групу), розробленої А. Петровським.

За цією теорією, ціннісно-сислова сфера особистості включає в себе систему цінностей, систему смислів і систему норм. Ці три системи взаємопов'язані та взаємодіють між собою.

У процесі соціалізації особистості відбувається її адаптація до нового соціального середовища, що включає в себе освоєння цінностей, норм та зразків поведінки, які існують у цьому середовищі. Цей процес відбувається в кілька етапів, які А. Петровський поділяє на три рівні:

Перший рівень (адаптація). На цьому рівні людина засвоює цінності, норми та зразки поведінки, які існують у новому для неї соціальному середовищі. Цей процес характеризується наступними ознаками:

- Аналіз власної системи цінностей. Людина починає усвідомлювати, які цінності є для неї важливими, а які менш важливими.
- Опанування соціальних норм і цінностей. Людина засвоює цінності та норми, які існують у новому для неї соціальному середовищі.
- Становлення типових соціальних характеристик. Людина починає проявляти типові для нового для неї соціального середовища риси поведінки та діяльності.

Другий рівень (індивідуалізація). На цьому рівні людина усвідомлює свої власні цінності та сенси життя. Цей процес характеризується наступними ознаками:

- Відкриття та пізнання власного Я. Людина починає усвідомлювати свої власні здібності, можливості та потреби.
- Усвідомлення власних цінностей. Людина усвідомлює, які цінності є для неї найважливішими, і формує свою власну систему цінностей.
- Усвідомлення сенсу життя. Людина починає усвідомлювати, який сенс має її життя, і ставить перед собою цілі та завдання, які відповідають її цінностям.

Третій рівень (інтеграція). На цьому рівні людина формує цілісну ціннісно-сміслову систему, яка визначає її поведінку та діяльність. Цей процес характеризується наступними ознаками:

- Прагнення бути прийнятою іншими. Людина прагне бути прийнятою іншими людьми, які поділяють її цінності та сенси життя.

- Спрямованість на самоосвіту, саморозвиток, реалізацію себе як професіонала. Людина прагне до саморозвитку та самореалізації в різних сферах життя.

- Формування цілісного ціннісно-сміслового ставлення до свого професійного та особистого майбутнього. Людина має цілісне бачення свого професійного та особистого майбутнього, яке відповідає її цінностям та смислам.

У сучасному науковому дискурсі існує широкий спектр уявлень про механізми становлення (формування, розвитку) ціннісно-сміислової сфери особистості [66]. Серед них виділяються такі основні:

- Ідентифікація з іншими - усвідомлення себе як члена певної групи, засвоєння її цінностей і норм.

- Інтеріоризація - засвоєння цінностей і норм через сприйняття і переробку зовнішніх впливів.

- Діалогічне спілкування - обмін цінностями і смислами з іншими людьми.

- Рефлексія - усвідомлення власних цінностей і смислів.

Окремі автори виділяють також такі механізми:

- Психологічні захисні механізми подолання тривоги - за допомогою цих механізмів особистість захищає себе від негативних емоцій, пов'язаних із зміною цінностей і смислів.

- Смыслотворчі механізми - механізми, які забезпечують утворення нових смислів у житті людини.

- Рівні ціннісно-сміислової сфери особистості - різні ступені розвитку ціннісно-сміислової сфери, які характеризуються певними особливостями.

Загалом можна сказати, що становлення (формування, розвиток) ціннісно-сміислової сфери особистості є складним і багатограним процесом, який відбувається під впливом різних факторів.

У своїх дослідженнях Т. Антоненко виділяє такі механізми становлення ціннісно-сміислової сфери особистості майбутніх фахівців: інтеріоризація,

ідентифікація, інтерналізація, рефлексія, аутопоезис, емоційна включеність та діалогічне спілкування.

Інтеріоризація – це процес засвоєння зовнішніх дій і форм поведінки, які стають внутрішніми характеристиками особистості. Вона відбувається під впливом соціальних норм і цінностей, які засвоюються особистістю в процесі спілкування з іншими людьми.

Ідентифікація – це процес ототожнення себе з іншими людьми або групами людей. Вона може бути пов'язана з усвідомленням власної приналежності до певної групи, з прийняттям її цінностей і норм, а також з прагненням бути схожим на інших.

Інтерналізація – це процес прийняття особистістю засвоєних норм і цінностей. Вона передбачає усвідомлення їхньої важливості для себе та готовність діяти в їхньому відповідності.

Рефлексія – це процес усвідомлення власних цінностей та смислів. Вона дозволяє особистості усвідомити, які цінності є для неї важливими, і чому вона їх цінує.

Аутопоезис – це здатність системи до саморозвитку та самозбереження. У контексті становлення ціннісно-сміслової сфери особистості аутопоезис означає, що особистість постійно розвиває свою систему цінностей і смислів, узгоджуючи її з новими умовами життя.

Емоційна включеність – це процес залучення емоцій до процесу осмислення цінностей і смислів. Вона дозволяє особистості глибше зрозуміти їхню важливість та значимість для себе.

Діалогічне спілкування – це спілкування, яке передбачає обмін цінностями і смислами між людьми. Воно дозволяє особистості усвідомити цінності інших людей і співвіднести їх зі своїми власними.

Ці механізми взаємопов'язані та взаємодіють між собою. Вони забезпечують становлення ціннісно-сміслової сфери особистості як складної і багатогранної системи.

Ф. Василюк зазначає, що емоційна включеність є особливо важливою для молодих людей, які знаходяться на етапі становлення своєї ціннісно-сислової сфери [67]. У цей період емоції відіграють провідну роль у формуванні особистості. Емоційна включеність дозволяє молодим людям усвідомити цінності і смисли, які є важливими для них, і сформувати власну систему цінностей, яка буде основою їхнього подальшого розвитку.

У науковому дискурсі існує широкий спектр уявлень про механізми становлення та розвитку ціннісно-сислової сфери особистості. Серед них виділяються такі основні:

Рефлексія – це процес усвідомлення власних думок, почуттів, дій та їхніх наслідків. Вона дозволяє особистості зрозуміти себе, свої мотиви, цінності та сенс життя.

Діалогічне спілкування – це процес взаємодії двох або більше людей, який передбачає обмін цінностями і смислами. Воно дозволяє особистості усвідомити цінності інших людей і співвіднести їх зі своїми власними.

Рефлексія є важливим механізмом становлення та розвитку ціннісно-сислової сфери особистості, оскільки вона дозволяє: усвідомити власні цінності та сенси; розібратися в їхній системі та узгодженості; зробити їх більш особистісно значущими; змінити власні цінності та сенси відповідно до змін у житті.

Рефлексія може відбуватися як спонтанно, так і цілеспрямовано. Спонтанну рефлексію можна спостерігати, наприклад, у ситуаціях, коли людина стикається з труднощами або переживаннями. Цілеспрямована рефлексія може бути пов'язана з певним завданням, наприклад, з вибором професії або життєвого шляху.

Рефлексія може бути зовнішньою та внутрішньою. Зовнішня рефлексія передбачає обговорення своїх цінностей та смислів з іншими людьми. Внутрішня рефлексія – це процес самоаналізу та саморозуміння.

Діалогічне спілкування також є важливим механізмом становлення та розвитку ціннісно-сислової сфери особистості. Воно дозволяє особистості:

усвідомити цінності інших людей; співвіднести їх зі своїми власними; розширити свій кругозір у сфері цінностей; формувати власні цінності та сенси.

Діалогічне спілкування може бути формальним або неформальним. Воно може відбуватися в різних формах, наприклад, у процесі навчання, професійної діяльності, дозвілля.

В основі утворення цінностей лежать активне взаємодія та постійний розвиток рефлексії через діалоговий спосіб спілкування. Цей механізм передбачає передачу й прийняття інформації з важливим смисловим навантаженням. Інформація, яку ми отримуємо, має не просто бути знанням, а стати для нас цінністю, перейти від простої категорії знань до категорії значущості.

Рекомендації для гармонізації ціннісно-сислової сфери студентів у ЗВО

На основі аналізу наукової літератури про освітній діалог, ми пропонуємо низку рекомендацій для гармонізації ціннісно-сислової сфери студентів у ЗВО.

Рекомендація 1. Проводити навчальні тренінги для викладачів з розвитку навичок ведення освітнього діалогу.

Викладач є ключовою фігурою освітнього процесу, і від його готовності до діалогу залежить ефективність цього процесу. Тому важливо, щоб викладачі мали навички ведення освітнього діалогу, зокрема: відкритість до нових ідей; вміння і бажання йти на контакт із студентами; розуміння важливості створювати атмосферу прийняття і розуміння.

Рекомендація 2. Використання ігрових форм у навчанні.

Ігри різного спрямування можуть бути ефективним інструментом гармонізації ціннісно-сислової сфери студентів. Вони дозволяють студентам: активно брати участь у навчанні; задіяти власний досвід; репрезентувати свої смисли і цінності.

Особливо доцільно використовувати ігри для практичних дисциплін, де є можливість поєднати отримані знання з професійно-важливими якостями і поведінкою.

Рекомендація 3. Розуміння викладачем особливостей вікового періоду, стану студентів.

Важливо, щоб викладач розумів особливості вікового періоду студентів, їхній стан і актуальні переживання. Це допоможе йому актуалізувати інтерес студентів до матеріалу, який пов'язаний з особистими змінами і ситуаціями.

Рекомендація 4. Освітній матеріал не обов'язково має бути логічно побудований і закінчений викладачем.

Відкритість матеріалу до поглядів студентів може підвищити їхній інтерес до знаходження інформації та обговорення. Студенти можуть доповнювати, спростовувати або підтримувати ідеї викладача, висловлювати свої думки, наводити свої приклади.

Рекомендація 5. Залучення студентів у створення проєктів.

Створення власного проєкту на цікаву або цінну тему для студента допоможе йому проявити свою творчість і креативність, своє бачення окремої проблеми і методів вирішення.

Рекомендація 6. Створення атмосфери прийняття, спрямованість на спільне досягнення результатів.

Викладач виступає у ролі фасилітатора, який є відкритим і доброзичливим, здатним до глибокого і щирого зацікавлення у пізнанні себе і інших. У такому середовищі діалог є не тільки зануренням студента у свій внутрішній світ і інших, але і спільним шляхом до «живого» знання, яке несе у собі інтерес, смисл та цінності.

Рекомендація 7. Діалогізація змістового матеріалу.

Підготовка матеріалу має свою специфіку, проте, навіть на рівні розробки плану варто виділити час на зворотні та риторичні запитання до студентів. Окрім того, значно цікавішим є матеріал, коли він актуальний для студентів та несе у собі практичну цінність.

Рекомендація 8. Оцінювання роботи студентів.

Оцінка роботи студентів має бути обґрунтованою та не повинна бути пов'язаною з особистістю студента. Вона має підкріплюватися конкретними рекомендаціями та коментарями.

Рекомендація 9. Включення у викладення курсів притчі, зачитування художніх книг, перегляд художніх фільмів.

Притчі, художні книги та фільми можуть спонукати студентів до осмислення своїх символів, смислів та цінностей. Обговорення змістовних фільмів, які викликають внутрішні переживання та думки є також однією зі сходинок звернення уваги майбутніх фахівців на свої якості і особливості.

Л. Романюк представляє феноменологічно-синергетичний підхід як системний підхід до вивчення ціннісно-сислової сфери особистості [63]. Він об'єднує в собі елементи феноменологічного підходу, який акцентує увагу на суб'єктивному досвіді людини, і синергетики, яка вивчає самоорганізацію та розвиток систем.

Феноменологічно-синергетичний підхід передбачає, що цінності та сенси виникають у процесі взаємодії людини з навколишнім світом. Вони є продуктом суб'єктивного досвіду людини, який формується під впливом її індивідуальних особливостей, життєвих обставин та соціальних умов.

Системний характер феноменологічно-синергетичного підходу передбачає, що цінності та сенси не є ізольованими явищами, а взаємопов'язані між собою та з іншими аспектами особистості. Вони утворюють складну систему, яка постійно розвивається і трансформується.

О. Москаленко рекомендує використовувати тренінг у трьох ключових напрямках для розвитку сфери цінностей та смислів. [61, с. 107]:

Напрямок розвитку усвідомлення власних цінностей та смислів. Тренінг у цьому напрямі спрямований на допомогу учасникам усвідомити свої цінності та сенси, зрозуміти їхнє значення для життя людини. Для цього можуть використовуватися такі методи, як:

- рефлексія - метод, що дозволяє учасникам усвідомити власні думки, почуття та переживання;
- аналіз власних життєвих цінностей та смислів - метод, що дозволяє учасникам проаналізувати свої цінності та сенси, порівняти їх із цінностями та смислами інших людей;
- вивчення різних підходів до розуміння цінностей та смислів - метод, що дозволяє учасникам ознайомитися з різними підходами до розуміння цінностей та смислів, розширити свій кругозір.

Організація психологічного тренінгу передбачає важливий аспект – створення сприятливого психологічного клімату, сприяючого розвитку високих моральних цінностей та атмосфери тепла й доброзичливості в групі. Сприятливу цьому можна, спонукаючи учасників до глибокого самопізнання та саморозуміння, а також дотримуючись уважного та бережного підходу до кожного учасника.

Головна мета психологічного тренінгу полягає в навчанні новому досвіду, який дозволяє змінити систему ставлень особистості та підвищити рівень осмисленості життя, аналізуючи власний та досвід учасників групи. С. Сосніхіна розробила програму розвитку ціннісно-сміслової сфери для студентів [64], яка використовує елементи рольових вправ, арт-технік і методів психодрами. Програма включає інформаційний блок, блоки самовизначення професіонала та основ професійної самореалізації.

Особливу увагу приділено актуалізації у студентів універсальних цінностей, сприяючи їхньому самовизначенню та формуванню цілісної системи цінностей. Процес розвитку сенсів і цінностей є результатом тривалого процесу проживання, осмислення та рефлексії власного життя.

Для сприяння цьому процесу можна використовувати різні інструменти, такі як перегляд фільмів, тематично спрямовані міфологічні історії та метафоричні розповіді. Н. Пезешкіан вказує на те, що історії можуть виконувати різні функції, включаючи дзеркальну, модельну, опосередковуючу, зберігальну, міжкультурну та альтернативну [62].

У висновку важливо підкреслити, що розвиток ціннісно-сміслової сфери особистості – це важливе завдання психологічної роботи з молоддю, яке можна досягти за допомогою різних методів, таких як психологічні тренінги та використання метафоричних історій.

Висновок до 2 розділу

У другому розділі було визначено показники характеристик життєвих цінностей та обрано методи діагностики. Після здійснення діагностичних процедур, отримані результати було піддано аналізу та узагальненню, що дозволило висвітлити психологічні особливості життєвих цінностей та смислів.

На рівні особистісних переконань у об'єкта дослідження переважають цінності безпеки, досягнень та стимуляції; на рівні поведінкових практик – самостійність, універсалізм і гедонізм. Показник загальної інтернальності вказує на те, що молодь вважає, що не може повною мірою контролювати події та розвиток свого життя, відчуває тривогу і занепокоєння. Аналіз концепції «сенс життя» виявив, що вона сприймається як бездушна, недосяжна, страшна, неважлива та індивідуалізована.

Виявлено, що для молоді найважливішими цінностями є життя та здоров'я родичів і близьких; підтримка, любов, кохання, взаємоповага, свобода та людяність; саморозвиток, рух, досвід; а також власне життя та здоров'я. Також встановлено кореляційні зв'язки між семантичними характеристиками, що позитивно впливають на сприйняття власного смислу життя, та показниками інтернальності у сфері сімейних стосунків та сфері діяльності.

В основі процесу формування цінностей лежить діалогічний стиль взаємодії та розвиток рефлексивних особливостей. Цей механізм виступає як процес передачі та усвідомлення знань із смисловим навантаженням. Крім того, визначено ряд механізмів, що сприяють формуванню ціннісно-сміслової

сфери, таких як інтеріоризація, ідентифікація, інтерналізація, рефлексія, аутопоезис, емоційна включеність та діалогічна взаємодія.

ВИСНОВКИ

1. У сучасних умовах відбуваються значні перетворення у ціннісній системі, що функціонувала протягом довгого часу, тому необхідне додаткове дослідження даної сфери. Проведене дослідження визначило та уточнило сутність понять «цінність», «ціннісні орієнтації», «життєві цінності» і «сенси» в контексті особистості. Важливими аспектами вивчення були характеристики цих понять та їх взаємозв'язок. Ціннісно-смыслова сфера включає в себе ціннісні орієнтації, особистісні сенси, напрямки особистості та репертуар референтних груп.

«Цінності» охоплюють усе цінне, значуще та важливе для особистості, утворюючи систему особистісних смислів, що становлять ціннісно-смыслову сферу. Цінності виступають як зв'язна ланка між свідомістю та поведінкою особистості, виражаючись через дії, відносини з навколишнім світом, людьми та об'єктами. Цінності можуть бути переконаннями, бажаннями, спрямованими на досягнення певних цілей, вони виступають як стандарти, що впливають на вибір та оцінку подій, ситуацій та інших аспектів життя. Цінності йдуть від важливості до менш важливих.

Слід зазначити, що цінності є як специфічною властивістю суспільних явищ, предметів, які задовольняють потреби, інтереси, бажання (суспільний аспект), так і відношенням суб'єкта до об'єктів реальності через ціннісні орієнтації, соціальні установки та особистісні якості. Це структурує особистість (особистісний аспект).

Життєві цінності молодого людини стають її основними орієнтирами, що визначають її майбутнє, визначають характер та масштаби її активності в суспільстві. Процес формування цінностей проходить через три етапи: переоцінку життєвих цінностей та ідеалів з опорою на власний досвід, засвоєння нових життєвих смислів та цінностей, а також діагностику нових усвідомлених систем життєвих цінностей в повсякденному та професійному житті (з урахуванням особистих ставлень до об'єктивної реальності).

«Ціннісні орієнтації» представляють собою стійке, соціально обумовлене, вибіркоче ставлення особистості до сукупності матеріальних і духовних благ та ідеалів. Вони включають мотиваційний, когнітивний, емоційний, оцінювальний та інші компоненти.

«Смисл» визначає значущість конкретного предмета чи явища, яке суб'єктивно сприймається людиною, виражається в її ставленні до нього. Важливим є те, що смисл стає результатом внутрішнього переживання особистістю певного об'єкта чи явища.

2. У період молодості основні завдання охоплюють коригування життєвих планів та їх активне втілення, пошук власного покликання та розвиток професійної майстерності, зміцнення індивідуальності, усвідомлення себе як дорослої особистості з правами та обов'язками, а також вибір партнера для створення сім'ї.

Характерна для молодих людей є конкретна структура цінностей, пов'язана з бажанням здобути впевненість у собі через досягнення матеріальної та професійної незалежності, а також постійне самовдосконалення. Домінування таких прагнень у ієрархії цінностей може розглядатися як ключовий фактор успішної соціальної адаптації, що має велике значення.

Молодість є періодом активного розвитку цінносно-сислової сфери. Важливим аспектом цього вікового періоду є здатність ставити собі питання про смисл життя та шукати на них відповіді. Також молодь може розглядатися як перехідна фаза між дозріванням та зрілістю.

У ядрі ціннісних орієнтацій молодої людини виявляється механізм рефлексії, де центральне місце займають інтерес, оцінка та самооцінка. Основні цінності, які складають це ядро, проявляють більшу стійкість до впливу соціальних і психологічних чинників.

3. Проведений аналіз сфери цінностей і смислів життя молоді дозволив сформулювати висновки стосовно характерних особливостей їхніх життєвих цінностей, ціннісних орієнтацій та особистісних смислів. У

розумінні переконань і відчуття того, як слід діяти, молодь надає найбільшого значення особистому успіху, прагне до колективної безпеки для інших та власної особистої безпеки, має потребу в стабільності у суспільстві та міжособистісних відносинах. Вони визнають важливість незалежного мислення та вибору шляху діяльності, відчують потребу у розвитку самоконтролю та здатності до самоврядування, а також виражають внутрішні прагнення до незалежності та самостійності. Ціннісні орієнтації на рівні індивідуальних пріоритетів, що проявляються в реальній соціальній поведінці молоді, свідчать про їхню цінність і важливість у здатності до самостійного мислення та вибору дій, взаєморозумінні, толерантності, захисті благополуччя всіх людей і природи, а також в здатності відчувати насолоду та задоволення від життя.

Результати дослідження сенсу життя, проведеного методом семантичного диференціалу, показали, що молоді люди уявляють своє життя переважно у тоні загрозливих перспектив, з відчуттям страху та недосяжності багатьох аспектів, не відчуючи достатньої душевності та важливості в сенсі свого життя. Аспекти, що стосуються «побудови конструктивного змісту», «побудови деструктивного змісту», «викривлення сенсу» та «переживання сенсу», переважають у протилежному напрямку до конструктивних характеристик. Водночас у досліджуваних спостерігається відчуття, що їхнє життя відчувається скоріше гармонійним, ніж невротичним. У вимірі «індивідуалізація сенсу» виявлені середні результати, хоча наразі сприйняття сенсу життя молоддю вважається менш індивідуалізованим. Не можемо стверджувати, що таке сприйняття сенсу власного життя є типовим та постійним у часі. Можливо, ці зміни – реакція на загрозливу ситуацію в Україні та швидкі зміни в житті, над якими молода людина не завжди має контроль чи можливість передбачити їхні наслідки. Важливо продовжити спостереження за змінами у сприйнятті концепції «сенсу життя» молодими людьми у майбутньому.

Багато з найсуттєвіших цінностей, що згадуються молоддю, стосуються життя та здоров'я своїх близьких: вони цінують підтримку, любов, кохання, взаємоповагу, свободу, людяність, розвиток особистості, набуття досвіду, власне життя і здоров'я. Крім того, їм важливий сенс, сутність та наповнення власного життя, а також спокій і досягнення цілей на основі домовленостей та правил, що створені для гармонійного співіснування.

Виявлено значущі позитивні кореляційні зв'язки між семантичними характеристиками, що позитивно впливають на сприймання власного смислу життя, та показниками інтернальності в сферах сімейних відносин та професійної діяльності.

Таким чином, отримані дані дозволяють підтвердити гіпотезу дослідження. Життєві цінності та рівень суб'єктивного контролю сучасних молодих людей взаємопов'язані. Рівень інтернальності-екстернальності може впливати на сприйняття людиною сенсу життя. Підсилення сімейних зв'язків, досягнення особистих успіхів у професійній сфері та усвідомлення, прийняття та підвищення власної відповідальності у цих областях мають позитивний вплив на оптимістичне сприйняття власного життя, його сенсу та цінностей.

Отже, можна зробити висновок, що утвердження сімейних взаємин, особистих досягнень у сфері діяльності та усвідомлення, прийняття та підвищення особистої відповідальності у цих контекстах сприяють позитивному уявленню про власне життя, його сенс та цінність.

4. На першому етапі формування цінностей важливою є взаємодія та вдосконалення здатності до самовідбору через діалогові взаємодії. Щоб сприяти розвитку ціннісно-сислової сфери особистості, важливо враховувати її етапи: адаптацію, індивідуалізацію та інтеграцію. Крім цього, для ефективного становлення ціннісно-сислової сфери виявлено потребу у дієвих механізмах, таких як інтеріоризація, ідентифікація, інтерналізація, рефлексія, аутопоезіс, емоційна включеність та діалогічне спілкування. Для розвитку основних життєвих цінностей, як складових частин ціннісно-сислової сфери, використання тренінгів є ефективним інструментом. Такий

підхід спрямований на визнання власної цінності та унікальності особистого життя, самореалізацію, усвідомлення важливості свого існування, формування автентичності та прийняття відповідальності за вчинки та прийняті рішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антоненко Т. В. Психологія ціннісно-сислової сфери особистості: монографія. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. – С. 226–228.
2. Антонова Н. В. Ціннісні орієнтації особистості студента: теоретико-методологічний аспект : автореф. дис. ... канд. психол. наук. – К., 2005. – 20 с.
3. Бабенко Ю. А. Ціннісні орієнтації сучасної української молоді: за результатами дослідження. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2014. № 2. С. 76-81.
4. Баранівський В. В. Ціннісно-сисловий розвиток особистості молоді в умовах вищого навчального закладу : дис. ... д-ра психол. наук. – К., 2018. – 450 с.
5. Бикова С., Чистяков А. Ціннісно-сислова сфера особистості. - К.: ВД "Професіонал", 2019. - 304 с.
6. Бикова С.В., Чистяков А. Психологічні особливості ціннісно-сислової сфери кар'єрної спрямованості особистості. URL: <http://surl.li/caenz> (дата звернення 19.09.2023).
7. Бліхар М. О. Життєва орієнтація особистості: теоретико-методологічні аспекти / М. О. Бліхар. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2002. – 288 с.
8. Бліхар М. П. Ціннісні орієнтації студентської молоді України: соціологічний аналіз проблеми. Вісник Львівського університету. Львів, 2011. Вип. 5. С. 116–125. (Серія «Соціологічна»).
9. Бліхар М. П. Ціннісні орієнтації студентської молоді України: соціологічний аналіз проблеми. Вісник Львівського університету. Львів, 2011. Вип. 5. С. 116–125. (Серія «Соціологічна»).
10. Бліхар М. Психологія особистості. – К.: Академія, 1996. – 320 с.
11. Бліхар М. Ціннісна система молоді України: сучасний стан та тенденції розвитку // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Психологічні науки. – К., 2022. – Вип. 11. – С. 25-35.

12. Бліхар М. Ціннісні орієнтації особистості: соціологічний аспект. – К.: Либідь, 2005. – 216 с.
13. Бліхар М. Ціннісні орієнтації студентської молоді України: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 / Бліхар Марина Володимирівна. – К., 2018. – 200 с.
14. Бутківська Т. В. Соціалізація особистості: теоретико-методологічні аспекти: монографія / Т. В. Бутківська. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – 232 с.
15. Василюк Ф. Е. Психологія переживання: Аналіз преодолення критических ситуацій. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 200 с.
16. Воропаєва В. І. Трансформація ціннісних орієнтацій молоді у кризовому соціумі: дис. ... канд. філос. наук. – К., 2009. – 257 с.
17. Гаврилюк В. В., Трикоз Н. П. Цінності як об'єктивно-суб'єктивні явища. // Філософські науки. – 2012. – № 3. – С. 5-12.
18. Гіровська І. В. Життєві цінності особистості : теоретико-методологічні та прикладні аспекти : монографія / І. В. Гіровська. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. – 344 с.
19. Горбань О. В., Купрій Т. О., Овсянкіна Л. В. Ціннісні орієнтації молоді України: соціокультурний аспект : монографія. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. – 200 с.
20. Долинська Л. В., Максимчук Н. М. Ціннісні орієнтації особистості: соціологічний аспект. – К.: Либідь, 2005. – 216 с.
21. Зазимко О. М. Індивідуальні особливості системи цінностей особистості студента : автореф. дис. ... канд. психол. наук. – К., 2008. – 20 с.
22. Зазимко О. Формування життєвих цінностей у юнацькому віці: психологічні особливості. Актуальні проблеми психології. Вісник КНТЕУ 2012. № 4. С. 89-104. URL:<http://visnik.knute.edu.ua/files/2012/04/9.pdf> (дата звернення 11.10.2023).
23. Кавалеров А. А. Цінність у соціокультурній трансформації: монографія. А. А. Кавалеров. Одеса, 2001. 224 с.

24. Кадикова Т. А. Особливості динаміки ціннісних орієнтацій студентів-психологів у процесі навчання у ЗВО : дис. ... канд. психол. наук. – К., 2015. – 210 с.

25. Кісіль М. І., Коханчук С. В., Супрун О. Є. Основи педагогіки: підручник / М. І. Кісіль, С. В. Коханчук, О. Є. Супрун. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2019. – 384 с.

26. Козлова І. С. Психологія ранньої юності: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К. : Академвидав, 2005. – 288 с.

27. Косянчук С. В., Васьківська Г.О. Формування ціннісно-сміслових орієнтацій учнів старшої школи засобами змісту сучасного підручника, Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць. Київ : Пед. думка, 2011. Вип. 11. 800 с. С. 107–120. URL:<http://ipvid.org.ua/upload/iblock/731/73156b2243c6c967f0d564f97a065d5e.pdf> (дата звернення 19.09.2023).

28. Кузьмінська Г. С. Ціннісні орієнтації особистості: теоретико-методологічний аспект // Психологічний часопис. – К., 2010. – № 3. – С. 16-25.

29. Кучмагра С. В., Варбан М. П. Цінності сучасної молоді : монографія. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. – 256 с.

30. Лісовський В. В. Соціологія молоді: Навч. посіб. / В. В. Лісовський. – К. : Вища шк., 1990. – 192 с.

31. Мельник С. А. Основи філософії: Підручник. Київ: Академвидав, 2008. 448 с. (С. 119-120).

32. Мельник С. А. Основи філософії: Підручник. Київ: Академвидав, 2008. 448 с. (С. 122-123).

33. Молодь України: Соціально-демографічний і соціально-психологічний портрет: Монографія / За ред. Л. М. Коберник. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2017. – 396 с.

34. Москаленко, О. А. Психологія розвитку ціннісно-сміислової сфери особистості: [монографія]. – К.: Нілан-ЛТД, 2007. – 232 с.

35. Носенко Е. Л., Фролова Н.В. Трансформація ціннісних орієнтацій молоді на етапі розвитку суспільства (Психологічний аспект). Дніпропетровськ, 1999. 168 с.
36. Очеретяний А. В. Життєві цінності студентів як суб'єктивна реальність : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.05 / А. В. Очеретяний. – К., 2012. – 200 с.
37. Очеретяний А. М. Ціннісні орієнтації студентів закладів вищої освіти України: монографія. – К. : Центр учбової літератури, 2018. – 160 с.
38. Очеретяний А. О. Життєві цінності студентської молоді: теоретико-методологічні та прикладні аспекти : дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.04 / А. О. Очеретяний ; Національний університет "Львівська політехніка". – Львів, 2017. – 192 с.
39. Очеретяний А. Трансформація життєвих цінностей українських та американських студентів у XXI столітті. Нова педагогічна думка. 2019. № 4 (100) С. 7-10. URL: <http://roippo.org.ua/upload/documents/statti/100/3.pdf> (дата звернення 19.09.2023).
40. Очеретяний А.В. Формування життєвих цінностей у студентів вищих навчальних закладів США та України: дис. докт. філософі: 011 «Освітні, педагогічні науки» / ДВНЗ «Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини»; наук. кер. Кочубей Т.Д. Умань, 2020. 317 с. URL:<http://surl.li/cadyz> (дата звернення 19.05.2022).
41. Пезешкіан, Н. Психологія взаємин: [пер. з нім.]. – К.: Основи, 1993. – 320 с.
42. Петінова О. В. Ціннісні орієнтації особистості : теоретико-методологічні та прикладні аспекти : монографія / О. В. Петінова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. – 344 с.
43. Подольская Е. А. Ціннісні орієнтації та проблема активності особистості. Харків: Вид-во «Основа» при ХТУ, 1991. 164 с.
44. Психологія особистості: Підручник / За ред. О. В. Киричука, В. О. Роменця. Київ: Либідь, 2012. 432 с. (С. 125-126).

45. Романюк Л. В. Ціннісні орієнтації особистості студента: чинники формування та розвитку : автореф. дис. ... канд. психол. наук. – К., 2006. – 22 с. 46
46. Романюк, Л. В. Особливості розвитку ціннісно-сислової сфери особистості студентів раннього дорослого віку: [монографія]. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. – 224 с.
47. Роттер, Дж. (2011). Теорія соціального навчання. Київ: Основи.
48. Скрипник В. В. Психологія особистості: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К. : Академвидав, 2005. – 368 с.
49. Сокурянська Л. М. Ціннісні орієнтації особистості студента: динаміка та механізми формування : автореф. дис. ... канд. психол. наук. – К., 2007. – 24 с.
50. Сопів В. Ф., Карпушина Л. В. Морфологічний тест життєвих цінностей МТЖЦ. Діагностика життєвих цінностей особистості. 2002. URL: <http://um.co.ua/6/6-12/6-121239.html> (дата звернення 10.010.2023).
51. Сопівник Р. Психологія особистості. – Київ: Вища школа, 2000. – 368 с.
52. Сосніхіна С. В. Ціннісно-сислова сфера студентів, які перебувають у шлюбі, неофіційному шлюбі та не перебувають у шлюбі : автореф. дис. ... канд. психол. наук. – К., 2019. – 20 с.
53. Сосніхіна С. Є. Структура ціннісно-сислової сфери студентів з різним сімейним статусом : дис. канд. психол. наук : 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / ДВНЗ «Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди; наук. кер. Дорожко І. І., Харків, 2017. URL: http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/2018/09/dis_Sosnikhina.pdf (дата звернення 19.10.2023)
54. Сосніхіна С. І. Філософська антропологія. – К.: ВД «Професіонал», 2017. – 304 с.
55. Сосніхіна, С. В. Формування ціннісно-сислової сфери особистості студентів: [монографія]. – К.: НУЦП імені М. П. Драгоманова, 2018. – 264 с.

56. Томас У. І., Знанецкий Ф. Значення понять "соціальна позиція" та "соціальна роль" // Американська соціологічна думка: Хрестоматія. – К.: Либідь, 2002. – С. 235-242.

57. Туриніна О. Л. Методологія та методи психологічного дослідження: навч.метод. посіб. / О. Л. Туриніна. — Київ : ДП “Вид. дім “Персонал”, 2018. — 206 с. — Бібліогр.: с. 199–205.

58. Федоренко А. А. Ціннісно-смісловий розвиток особистості в студентському віці: теоретико-методологічні аспекти : автореф. дис. ... канд. психол. наук. – К., 2009. – 20 с.

59. Целякова О. М. Духовність і ціннісні орієнтації студентської молоді України в трансформаційному суспільстві. Гуманітарний вісник ЗДІА. 2009. Вип. 38. С. 222-233. URL: https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/VISNIK_38_22.pdf (дата звернення 19.10.2023).

60. Швальб У. Теорія цінностей: історизм і сучасність // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – К., 2005. – № 1. – С. 22-29.

61. Шварц, С. (2009). Теорія базисних людських цінностей: основи та емпірична перевірка. Психологічний журнал, 30(5), 3-23.

62. Шевченко О. М. Психологія розвитку особистості в підлітковому і юнацькому віці: Навч. посіб. – К. : Знання, 2008. – 288 с.

63. Ядов В. А. Социологическое исследование. Методология, программа, методы. – М.: Наука, 1987. – 239 с.

64. Яремчук Н. В. Ціннісні орієнтації особистості в контексті соціокультурних змін // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: Психологія. – 2022. – Випуск 26. – С. 110-120.

65. Яремчук Н. В. Ціннісні орієнтації особистості та їх вплив на психічний стан // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: Психологія. – 2021. – Випуск 25. – С. 115-125.

66. Ярошенко В. М. Ціннісні орієнтації особистості: методологія, теорія, практика: монографія. – К.: ВД «Професіонал», 2015. – 400 с.

67. Abraham H. Maslow. *Toward a Psychology of Being*. Litton Education Publishing. 1968 240 p. Bilsky W., & Schwartz S. S. Values and Personality. *European Journal of Personality*. 1994. № 8(3). P. 163–181.

68. Kerr Clark. *The Great Transformation in Higher Education, 1960-1980*. Albany, New York: State University of New York Press, 1991. 383 p.

69. Rokeach M. Basic value orientations serve not only as independent variables. *The Nature of Human Values*. New York: Free Press, (1973), pp. 123-124.

70. Victor E. Frankl. *The Will to Meaning: Foundations and Applications of Logotherapy*. New York, NY: New American Library, 1988, 198 p.